

Djelovanje Muške učiteljske škole u Zagrebu od osnutka 1849. do 1874. godine

---

Ostroški, Nikolina

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:903331>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-25**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**DJELOVANJE MUŠKE UČITELJSKE ŠKOLE U ZAGREBU
OD OSNUTKA 1849. DO 1874. GODINE**

Diplomski rad

Nikolina Ostroški

Zagreb, 2020.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

**DJELOVANJE MUŠKE UČITELJSKE ŠKOLE U ZAGREBU OD OSNUTKA 1849. DO
1874. GODINE**

Diplomski rad

Nikolina Ostroški

Mentor: dr. sc. Štefka Batinić

Zagreb, 2020.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. METODOLOGIJA	3
3. POVIJESNI KONTEKST – OD 70-IH GODINA 18. DO 70-IH GODINA 19. STOLJEĆA	6
4. OBRAZOVANJE UČITELJA PRIJE OTVARANJE UČITELJSKE ŠKOLE	9
4.1. Školske reforme Marije Terezije	9
4.2. Tečajevi za osposobljavanje učitelja	11
4.3. Utemeljenje Učiteljske škole u Zagrebu	14
5. DJELOVANJE UČITELJSKE ŠKOLE U ZAGREBU OD 1849. DO 1874. GODINE	17
5.1. Nastavni plan i program	20
5.2. Pedagoška izobrazba budućih učitelja	26
5.3. Nastavno osoblje	30
5.4. Učenici	31
6. STRUČNO USAVRŠAVANJE UČITELJA	34
6.1. Časopis <i>Napredak</i>	35
6.2. Prve učiteljske udruge	37
7. MAŽURANIĆEVA ŠKOLSKA REFORMA	39
8. ZAKLJUČAK	41
9. POPIS LITERATURE	43

Djelovanje Muške učiteljske škole u Zagrebu od osnutka 1849. do 1874. godine

Sažetak

Učiteljska škola u Zagrebu utemeljena je 1849. godine kao samostalna ustanova s ciljem unaprjeđenja obrazovanja učitelja, a kontinuirano djeluje do 1965. godine. Ovaj rad rezultat je istraživanja o djelovanju škole od njenog utemeljenja do prvih školskih zakona, unutar društvenog i političkog konteksta tog vremena. Osnovana je kao samostalna dvogodišnja institucija za obrazovanje učitelja i odigrala je pionirsku ulogu u razvoju učiteljskog obrazovanja u Hrvatskoj. Djelovanje škole predstavljeno je kroz njezinu ulogu obrazovne institucije, podložna političkim utjecajima kroz izmjene propisa koji uređuju obrazovanje. Također, važna je i njena uloga u širenju suvremenih ideja o obrazovanju, osnivanju prvih učiteljskih udruga i radu na polju stručnog usavršavanja za učitelje. S obzirom na to da se Hrvatska nalazi u sastavu Habsburške Monarhije, razdoblje je obilježeno pokušajima germanizacije od strane Bečkog dvora, a kao odgovor na to javlja se ideja o ujedinjenju hrvatskih teritorija i zajedničkom jeziku, koja se oblikuje u ilirski pokret. Period završava obrazovnim reformama bana Ivana Mažuranića, kojima se značajno mijenja način rada Škole, čime 1874. godina predstavlja početak nove etape u radu ove institucije.

Ključne riječi: Učiteljska škola u Zagrebu, obrazovanje učitelja, Hrvatska, 19. stoljeće

Activities of the Mens teacher's school in Zagreb from the establishment of 1849 to 1874

Abstract

The Teachers' School in Zagreb was founded in 1849 as an independent institution with the aim of improving teacher education, and operated continuously until 1965. This paper is the result of research on the operation of the school from its founding to the first school laws, within the social and political context of the time. It was founded as an independent two-year institution for teacher education and played a pioneering role in the development of teacher education in Croatia. The operation of the school is presented through its role as an educational institution and an object of political influences through changes in the education governing regulations. The school had also a significant role in spreading modern ideas about education, founding the first teachers' associations and working in the field of professional development for teachers. Given that Croatia is part of the Habsburg Monarchy, the period was marked by attempts at Germanization by the Vienna court, and in response to this came the idea of unifying Croatian territories and a common language, which was formed into the Illyrian movement. The period ends with the educational reforms of Ban Ivan Mažuranić, which significantly changed the way the School worked, which in 1874 marked the beginning of a new stage in the work of this institution.

Key words: teacher training school, teacher's education, Croatia, 19th century

1. UVOD

Postoji više razloga zašto sam se odlučila obraditi temu osnutka i djelovanja Muške Učiteljske škole u Zagrebu. Jedan je od njih svakako zbog relevantnosti teme. Naime, osnivanje javne učiteljske škole označilo je prekretnicu u razvoju i afirmaciji učiteljskog staleža, a time i pedagogije jer je pedagoška izobrazba budućih učitelja bila važan dio njihova obrazovanja.

Drugi je razlog relativno mali broj radova koji se bave ovom, za razvoj hrvatskoga školstva, važnoj ustanovi.

Važnost obrazovanja u kontekstu razvoja društva promiče se školskim reformama koje je 70-ih godina 18. stoljeća provela carica Marija Terezija, koja je stavila obrazovanje pod državnu skrb. Istodobno sazrijeva misao o duljem i kvalitetnijem obrazovanju učitelja kao preduvjetu za razvoj društva u cijelosti. Pitanje obrazovanja učitelja vrlo je značajno za pedagogiju, jer kvalitetnim obrazovanjem učitelja postavljaju se temelji napretka cjelokupnog obrazovanja i društva u cjelini.

Period od 1849. do 1874. godine obuhvaća jednu cjelovitu fazu u radu Škole, kao dvogodišnje ustanove koja radi u kontinuitetu, uz manje izmjene u načinu rada. Veće reforme u sustavu obrazovanja dolaze stupanjem bana Ivana Mažuranića na vlast, što označava novu etapu u radu Škole

Rad počinje kratkim povijesnim okvirom s detaljnijim osvrtom na istraživano razdoblje. Ilirski pokret je započeo 1830. godine, a s obzirom na činjenicu da u vrijeme otvaranja škole, hrvatske zemlje nemaju autonomiju, domoljubni osjećaji zauzimaju važno mjesto u praktičnom, akademskom, ali i političkom angažmanu učitelja. Većina učitelja Škole značajna je upravo po svom političkom zalaganju za bolje školstvo u Hrvatskoj ili su svojim djelima doprinijeli razvoju pedagoške misli. Mnogi od njih ostali su zapamćeni upravo po svom djelovanju izvan škole, jer su njime utjecali na povijesne promjene, uređenje školstva općenito, ili svojim djelima poučavali mnoge učitelje. Nadalje je

predstavljeno obrazovanje učitelja do 1849. godine i brojne promjene, koje su se dogodile u relativno kratkom periodu, a utjecale su na njihovu izobrazbu te položaj u društvu.

Središnji dio rada bavi se djelovanjem Škole od osnutka do Mažuranićeva školskog zakona. Obuhvaćeni su nastavni plan i program, koji je u ovom periodu podložan čestim izmjenama, pedagoška literatura, nastavno osoblje i pravila ponašanja, za koja se očekivalo od učenika da ih poštuju, a u suprotnom bi bili izloženi blažim ili strožim disciplinskim mjerama. Pravila ponašanja su uređivala život u školi, ali i izvan nje.

S obzirom na to da su učitelji koji su predavali na Školi bili društveno i politički angažirani i svojim radom dali velik doprinos u razvoju obrazovnog sustava te poboljšanju standarda učitelja, posebno poglavlje bavi se njihovim doprinosima u radu udruga.

Rad završava kratkim predstavljanjem školskih reformi Ivana Mažuranića, kao svojevrsnim krajem jednog i početkom novog razdoblja, s naglaskom na promjene u obrazovanju učitelja.

2. METODOLOGIJA

Prema klasifikaciji autora Munjize, prema vremenskoj dimenziji ovaj rad pripada povijesti pedagogije, točnije nacionalnoj povijesti pedagogije. Zadatak povijesti pedagogije nije utvrditi činjenice i pisati ih, već istražiti uzročno-posljedične veze te istražiti školske sustave, njihove zakonitosti i međudjelovanje te istražiti način na koji stare ideje utječu na nastanak novih. (Munjiza, 2009)

Mužić (2004) navodi 4 vrste klasifikacija istraživanja u odgoju i obrazovanju. Prema njegovoj klasifikaciji, ovaj rad pripada temeljnom ili fundamentalnom istraživanju, jer se njime postižu neke nove spoznaje o predmetu istraživanja, koja ne služe direktnoj primjeni u praksi, a ovo istraživanje se moglo povezati s temeljnim istraživanjima iz drugih znanosti i ostvariti interdisciplinarni pristup. Klasifikacijom prema iskustvenosti, ovo istraživanje pripada neempirijskim ili vaniskustvenim istraživanjima, jer se istraživanje odvija izvan same prakse, pretežno na pismenim izvorima, to jest analizom dokumentacije, a rezultati tog istraživanja ne mogu izravno poslužiti poboljšanju prakse. Često se nazivaju i teorijska istraživanja, a autor navodi da u krajnjoj je mjeri svako istraživanje, pa i empirijsko, u širem smislu teorijsko, jer služi razvoju teorije, ima svoja teorijska polazišta, pa i sadrži teorijske zaključke.

S obzirom na trajanje istraživane pojave, ovo je transverzalno istraživanje. Transverzalna istraživanja istražuju presjek pojave u određenom trenutku. Elementi takvog presjeka mogu biti npr. lokacija, socijalno podrijetlo, spol i sl. S obzirom na činjenicu da ova Škola ima dugu povijest djelovanja, unutar različitih državnih uređenja i politika, ovo istraživanje se također može smatrati i transverzalnim pregledom djelovanja jedne ustanove u smislu organizacije, osoblja, društvenog konteksta i slično.

Konačno, ovo je istraživanje prema kriteriju vremena istraživanje povijesti odgoja i obrazovanja jer je predmet istraživanja jedna odgojno-obrazovna ustanova. Autor navodi da prednost treba dati primarnim izvorima, tj. originalnoj dokumentaciji, dok se sekundarni, tj. literatura o onome što donose ti dokumenti, koriste jedino u slučaju njihove nedostupnosti, budući da se u njima mogla potkrasti neka pogreška, pa čak i nenamjerna neistina. (Mužić, 2004) Munjiza takve izvore naziva izvorima iz prve i druge ruke (Munjiza, 2009)

Rad je nastao u kontekstu pandemije korona virusa, čija je posljedica bila ograničeno kretanje, a samim time i ograničenost resursa. Druga okolnost, koja je značajno utjecala na nastajanje rada bio je potres u Zagrebu u ožujku 2020. godine, čijim djelovanjem je došlo do velikih oštećenja brojnih knjižnica, što je utjecalo na dostupnost građe. Osim knjižnica, velika oštećenja pretrpio je i Hrvatski školski muzej, koji je zatvoren za posjetitelje te je smanjena dostupnost izvora. Zbog ovih utjecaja, rad se temelji uglavnom na temelju sekundarne literature, a od originalne dokumentacije dobila sam na uvid nekoliko izvješća o radu škole, koja su objavljivana jednom godišnje, a koja su se sastojala od objedinjenih informacija o radu Učiteljske škole, ali i drugih pučkih škola u Zagrebu. Izvješća nude informacije poput aktualnih nastavnih osnova, osoblja u školi, informacije o polaznicima škole te podatke o njihovom uspjehu.

Među primarnu literaturu također pripadaju i članak Josipa Partaša, učitelja koji je djelovao u školi, objavljen u časopisu Napredak. Ljudevit Modec je također predavao u Učiteljskoj školi te je njegovo djelo *Povjestne crtice o Kraljevskoj preparandiji u Zagrebu* jednim dijelom izvor iz prve ruke, jer je i sam bio dijelom događaja, dok je dio napisao proučavajući izvore koji su mu bili dostupni. Modecovo djelo bilo je ključno za nastanak ovog rada, jer u sebi sadrži brojne informacije o djelovanju Škole, koje nisu dostupne u drugim izvorima.

Izvori iz druge ruke su oni koji su nastali posredovanjem jedne ili više osoba te ih je stoga nužno kritički razmatrati, jer postoji mogućnost autorove intervencije. Takvi izvori su knjiga Dragutina Frankovića *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, koja je poslužila kao temelj za rekonstrukciju povijesne situacije, od reformi Marije Terezije do dolaska bana Ivana Mažuranića na vlast. Važan sekundaran izvor je i opsežno djelo Antuna Cuvaja *Grada za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, u kojima autor piše o povijesnim prilikama i stanju školstva. Pri izradi rada korištena su i druga kraća djela i članci, od kojih su neki nastali u sadašnjem vremenu, a bave se događajima koji se odvijaju sredinom 19. stoljeća. Od autora članaka, posebno se izdvajaju oni profesorice i mentorice Štefke Batinić, koji se bave problematikom obrazovnog sustava

u ovom razdoblju, te Nikole Zeca, koji se i sam bavi radom Učiteljske škole. Ostali radovi navedeni su u popisu literature, koji se nalazi na kraju rada. Nakon proučavanja dostupne literature, izdvojeni su podaci bitni za kontekst u kojem djeluje Škola, koji su prema potrebi dodatno istraženi i pojašnjeni.

3. POVIJESNI KONTEKST – OD 70-IH GODINA 18. DO 70-IH GODINA 19. STOLJEĆA

Rad Učiteljske škole u ovom razdoblju određen je povijesnim okolnostima pa je za bolje razumijevanje teme nužno objasniti povijesne okolnosti ovog razdoblja. Suvremena Republika Hrvatska je u ovom razdoblju podijeljena na Bansku Hrvatsku, Vojnu Krajinu, Dalmaciju i Istru, dok je Dubrovnik samostalna republika do francuskih osvajanja 1806. godine, a 1815. postaje dio Austrije. Banska ili Civilna Hrvatska (današnja središnja i sjeverna Hrvatska i Slavonija) je formalno dio Ugarske, a zajedno su dio nasljednih zemalja Habsburške Monarhije. Vojna krajina je izravno podređena Ministarstvu rata Habsburške Monarhije i njena funkcija je obrana od Turaka. Dalmacija i Istra su u sastavu Mletačke Republike do 1797., kad postaju dio Austrije, a 1808. Francuske. 1815. se vraćaju pod austrijsku vlast. (Franković, 1958.)

Vladari ovog razdoblja nalaze se pod snažnim utjecajem prosvjetiteljskih ideja iz Francuske, u kojoj vlada nezadovoljstvo, koje će dovesti do revolucije 1789. godine. Od vladara ovog razdoblja posebno se ističe Marija Terezija, zbog svojih reformatorskih poteza, ali i snažne centralizacije i germanizacije.

Hrvatski teritoriji nalaze se u lošem materijalnom položaju, iscrpljeni brojnim porezima i visokim carinama na izvoz robe, koji služe financiranju brojnih ratova Habsburške monarhije. Teret tih nameta feudalci prebacuju na kmetove te dolazi do brojnih ustanaka. Građanska klasa, uglavnom trgovci počinju se povezivati s trgovcima u južnoj Ugarskoj i Srbiji i nastaje ideja o povezivanju južnoslavenskih zemalja te počinju podupirati ilirski pokret, koji se zalaže za zajednicu južnoslavenskih zemalja i jedan književni jezik (uz germanizaciju, od 1790. traje i mađarizacija). Počeci ilirskog pokreta javljaju se prije 1835. godine, uglavnom u kulturi i književnosti, dok se kasnije počinju baviti i ekonomskim, društvenim i političkim problemima. Načela ilirskog pokreta bila su jedinstvo južnoslavenskih zemalja, pravo na slobodu hrvatskih krajeva, demokratske promjene i politički razvitak te razvoj kulturnog života. Kulturna djelatnost ilirskog pokreta započinje

neorganizirano, objavom djela Ljudevita Gaja *Kratka osnova Horvatsko-slavonskoga pravopisanja* te 1835. *Novine Horvatske* sa prilogom *Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska*, gdje su objavljivani prilozi na narodnom jeziku. Važnu ulogu u širenju ilirskog pokreta imale su i čitaonice, gdje se odvijalo kulturno i prosvjetno djelovanje te se javlja ideja o osnivanju narodne škole. Kako bi se zaustavio ilirski pokret 1843. zabranjuje se ilirsko ime, ali se 1846. godine osniva katedra hrvatskog jezika u zagrebačkoj Akademiji.

Ciljevi i borbe za narodni jezik ilirskog pokreta doveli su do većeg interesa za izgradnju narodne škole, ali i za prosvjetu, o čemu se pisalo i raspravljalo. U tome se osobito ističu Janko Drašković (*Disertacija*), Dragutin Rakovac, Ljudevit Vukotinović (*Nešto o školah pučkih. Reč o svoje vreme*) i drugi. Ilirski pokret će se postupno razviti u stranku, a uz njih djeluje i konzervativna stranka, koja zastupa visoko plemstvo i svećenstvo (Narodna stranka) te stranka koja zastupa mađarske interese (*mađaronska stranka*). Sam ilirski pokret podijelio se na nekoliko frakcija, od kojih se posebno ističe lijevo demokratski-revolucionarno orijentirano krilo pokreta. Dio iliraca pridružio se feudalcima te su osnovali austrijsko-mađarsko-hrvatsku reakcionarnu stranku, koja je težila očuvanju interesa Bečkog dvora. Ova stranka je zajedno s ilirskom Narodnom strankom pobijedila na izborima 1848. godine. Demokratska ljevica nastavila je svoju borbu protiv feudalizma i Bečkog dvora, dok je reakcionarna stranka nastojala očuvati stari poredak.

S obzirom na to da je narod podupirao demokratsku stranku u njihovoj borbi, nezadovoljstvo je raslo, te su u Narodnoj skupštini usvojena Zahtijevanja naroda u 30 točaka, koja su podnesena vladaru na odobrenje. Odobrenje je dugo izbjegavano odgodama i obećanjima, a završilo je donošenjem oktroiranog ustava 1849. godine. Njime su se počele zaobilaziti odluke Hrvatskog Sabora, a koji je služio kao najava Bachovog apsolutizma, nazvanog po ministru Alexandru Bachu, formalno uveden 1851. godine. U ovo vrijeme dolazi i do utemeljenja Učiteljske škole. Atmosfera u društvu je takva da nezadovoljstvo među seljaštvom i dalje raste zbog neriješenih pitanja i velikog broja nameta, dok su građani dobrim dijelom zaposleni kao činovnici u državnom aparatu te je tako bitno

smanjena njihova pobuna protiv Bečkog dvora. Isto tako, sav tisak, koji je bio kritičan prema vlasti, bio je zabranjen ili cenzuriran, stoga se dobar dio boraca za ilirski pokret posvetio prosvjeti, kako bi putem književnosti i prosvjećivanja naroda ostvarili svoje ciljeve. (Franković 1958.)

Od 1853. do 1857. smanjuje se opseg obrazovanja učitelja novim planom i programom, te se oni stavljaju u podređen položaj svećenicima, koji mogu kontrolirati njihov rad.

1860. Franjo Josip I. doživio je velik poraz u Italiji, što je oslabilo Monarhiju pa je bio prisiljen dati veće političke slobode pojedinim državama, uključujući i hrvatskim teritorijima. Hrvatska ponovno dobiva svoj Ustav i ponovno djeluje Hrvatski Sabor. Još uvijek nije riješen položaj Hrvatske u ovoj državnoj zajednici, jer se ona još uvijek smatra austrijskom pokrajinom. Hrvatski Sabor nastavlja s idejama ilirskog pokreta, boreći se za nezavisnost, zbog čega je kroz četiri godine ponovno raspušten. Kao veza između Hrvatske i Bečkog dvora, ustanovljen je na Dvoru Hrvatsko-slavonski dvorski dikasterij, kasnije preimenovan u Hrvatsku dvorsku kancelariju, a kao kancelar se posebno isticao Ivan Mažuranić, koji je spriječio daljnju germanizaciju.

Godine 1865. ponovno zasjeda Hrvatski sabor te se pristupilo uređenju odnosa sa Austrijom i Ugarskom. Posljedično je 1868. donesena Hrvatsko-ugarska nagodba, kojom je Hrvatska ušla u zajednicu s Ugarskom. Dobila je autonomiju u unutarnjim poslovima, dok je financijski bila ovisna o Ugarskoj, što se negativno odrazilo na uređenje školstva, jer je Hrvatska značajno zaostajala za Austrijom i Ugarskom. Zbog nezadovoljstva, pristupilo se reviziji nagodbe 1873. godine. Revizijom je Hrvatska dobila bana, a na tu funkciju stupio je Ivan Mažuranić. (Franković, 1958.)

4. OBRAZOVANJE UČITELJA PRIJE OTVARANJA UČITELJSKE ŠKOLE

4.1. Školske reforme Marije Terezije

Četrdesetih godina 17. stoljeća dolazi do velikog razvoja državne uprave, zbog čega raste potreba za visokoobrazovanim službenicima i stručnjacima. Prvi pokušaj reforme započeo je na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Beču, a voditelj reforme bio je osobni liječnik Marije Terezije Gerhart van Swieten. Predložak za reformu bio je ustroj fakulteta u Leidenu, a kako bi se provela reforma, Marija Terezija je službeno preuzela nadzor nad fakultetom, dovedeni su nastavnici iz inozemstva i provedena reforma nastave. Tim potezom smanjen je utjecaj isusovaca, a nakon toga uslijedile su reforme Filozofskog, Pravnog i Teološkog fakulteta. Godine 1760. osamostaljuje se Dvorsko školsko povjerenstvo i postaje samostalno tijelo s mogućnosti provođenja reforme, što je rezultiralo daljnjim reformama visokog školstva. (Horbec i Švoger, 2010)

Sedamdesetih godina 18. stoljeća Dvorsko školsko povjerenstvo, pod utjecajem prosvjetiteljskih ideja, počinje raspravljati o reformi nižeg obrazovanja, a raspadom isusovačkog reda 1773. godine, država dobiva vlasništvo nad imovinom i fondovima, koji se koriste kao podloga za reformske aktivnosti. Voditelj reforme 1774. godine postaje Johann Ignaz Felbiger, augustinski redovnik, koji je već proveo reformu njemačkih državnih škola.

Iste godine izrađuje Opći školski red, koji postaje zakonskim aktom i njime je određena struktura svih osnovnih škola u austrijskim i češkim nasljednim zemljama, to jest u zapadnom dijelu Monarhije. Njime je određeno da u svakom mjestu, gdje postoji crkva, mora se organizirati i trivijalna škola, gdje će učenici učiti njemački jezik, čitati, računati, o vjeri i etici te gospodarstvu. Dužnost lokalne zajednice bila je osigurati učitelje i smještaj. U svakom okružju (Kreis) organizirala se glavna škola, gdje su učenici učili latinski jezik, zemljopis, povijest, geometriju i načela gospodarstva.

U sjedištu svakog školskog povjerenstva, odnosno zemaljske vlade, djelovala je normalna škola, koja se bavila širim obrazovanjem i obrazovanjem učitelja. Djeca od šeste godine bila su školski obveznici, a za roditelje koji ne šalju djecu u školu, predviđene su kazne. Propisani su i školski udžbenici, broj nastavnih sati, način ispitivanja, ali i kontrola od strane političke uprave. (Cuvaj, 1910a)

Istovremeno je organizirana i mreža školske uprave od lokalne razine do bečkog dvora. Magistrat ili vlastelinstvo su imenovali mjesne nadzornike ili župnike, koji su imali nadzor nad školom. U svakom okrugu osnovano je školsko ravnateljstvo, a politička uprava je postavljala vrhovnog ravnatelja škola. Unutar svake zemaljske vlade pojedinih pokrajina osnovano je školsko povjerenstvo, sastavljeno od jednog ravnatelja škole i dva ili tri savjetnika vlade, koji se odgovarali Bečkom dvoru. (Horbec i Švoger, 2010)

Ovim dokumentom nije uređen društveni i materijalni status učitelja, koji je ovisan o općini unutar koje djeluje. Dopušteno mu je baviti se još nekom drugom djelatnosti, ali ne smije voditi krčmu i svirati na slavljima ili u krčmama. (Franković, 1958.)

Po uzoru na Opći školski red, 1777. godine nastaje Ratio Educationis, zakon koji uređuje reformu nižeg, srednjeg i visokog školstva u istočnom dijelu Monarhije (Zemlje krune svetog Stjepana). Prema zakonu, kralj ima vrhovnu upravu nad školstvom, a njime upravlja preko Ugarskog namjesničkog vijeća i Hrvatskog kraljevskog vijeća. Hrvatsko kraljevsko vijeće prosljeđuje odredbe o školstvu kraljevskom ravnatelju školstva. Zemlja se dijeli na školska okružja te na teritoriju Banske Hrvatske osnovano je zagrebačko okružje, na čijem čelu se nalazi vrhovni ravnatelj škola. Imenovani su i kraljevski školski nadzornici za pučke narodne škole, čija je uloga bila postavljati učitelje i redovito obilaziti škole. Važno je naglasiti da Ratio Educationis ne uvodi obveznost školovanja, već je to istaknuto kao poželjan cilj.

Osnovno školstvo je uređeno po uzoru na Opći školski red, osnovane su četiri vrste narodnih škola: župne (jednogodišnja nastava, na njima djeluje jedan učitelj i vjeroučitelj), trgovišne (dvogodišnja nastava, na njima djeluju dva učitelja), gradske (trogodišnja nastava, na njima djeluju dva učitelja) i primarne škole, koje ujedno služe za obrazovanje

učitelja. Kao niže gimnazije uvedene su latinske ili gramatičke škole, a gimnazije su se dijelile na glavne i obične. (Horbec i Švoger, 2010)

4.2. Tečajevi za osposobljavanje učitelja

Terezijanskim reformama otvaraju se brojne škole te tako raste potreba za učiteljima, stoga su prvi učitelji bili Nijemci, koji često nisu zadovoljavali uvjete elementarnog znanja, a ponekad su poslani u učiteljsku službu protiv svoje volje te loše plaćeni. Pojedinci zainteresirani za učiteljsku službu svoju su izobrazbu dobivali kod iskusnijeg učitelja, promatrajući njegov rad. U praksi su i časnici ili župnici imali pravo dati kritiku na rad učitelja. Ako nisu zadovoljavali nečija mjerila kvalitete obavljenog posla, često im se prijetilo, ili su bili izloženi fizičkom nasilju. Ako se uzme u obzir da su bili slabo obrazovani i potplaćeni, može se zaključiti da je sve to doprinijelo lošem ugledu profesije u društvu. S vremenom je prepoznat i problem zlostavljanja učitelja te je tako 1790. donesen propis kojim se zabranjuje prijetiti i fizički zlostavljati učitelje. (Munjiza, 2002)

Općenito, položaj učitelja je u ovom razdoblju dosta loš, obrazovanje im je slabo, plaća niska i od nje je nemoguće živjeti pa su učitelji prisiljeni baviti se i drugim poslovima kako bi preživjeli, a često je zbog toga patila učiteljska služba. Reformama Marije Terezije učitelji dobivaju još više obaveza i njihov posao traži puno radno vrijeme, dok se ekonomska situacija ne mijenja u skladu s time, što dovodi do nezadovoljstva. (Batinić, 2016)

Početak osposobljavanja učitelja povezuje se s otvaranjem glavne narodne škole u Zagrebu 1776. godine, za koju Cuvaj (1910a) navodi da uz redovne učenike, nju polaze i oni koji žele postati učitelji, no takvih nije mnogo. Franković (1958) navodi da je osposobljavanje učitelja u toj školi započelo 1777. godine te uz opće predmete, pripravnici uče i temeljne pojmove iz pedagogije, metodike i osnove sviranja orgulja.

Što se tiče pedagoške literature, u ovom se razdoblju najviše koristi Felbigerov *Methodenbuch*, najčešće u svojoj skraćenoj verziji, koji će se dugo zadržati u uporabi, a

teze iz tog priručnika nalaze se i u priručnicima pisanima gotovo stotinu godina kasnije. (Batinić, 2016)

Godine 1797. godine nastao je rukopis Josipa Herovića *Methodus*, prijevod djela *Kurzer Leitfaden der vorgeschriebenen Lehrart für Lehrer auf dem Lande in der Königsreiche Hungarn und dessen Kronlandern*, koji se može smatrati prvim udžbenikom pedagogije na hrvatskom jeziku, korišten do školske godine 1848./1849. (Franković, 1958.)

Prema Modecu (1885), iz glavne normalne škole, koja je od 1777. godine pripremala prve učitelje za rad u školi razvila se Prva učiteljska škola, a vrijeme od 1776. do osamostaljenja 1849. on smatra prvom fazom rada Učiteljske škole u Zagrebu, od njih ukupno pet. Sljedeća faza započinje 1849. godine osamostaljenjem škole i traje do 1853. godine. Treća faza započinje 1853. godine i traje do 1857. godine. U to vrijeme Monarhija donosi propis koji uređuje obrazovanje učitelja na razini monarhije, a kojim je znatno smanjen opseg obrazovanja učitelja. Četvrta faza započinje 1857. i traje do 1875. godine, kad ban Ivan Mažuranić donosi znatne promjene u obrazovanje učitelja. Peta faza započinje 1875. i traje do izdavanja njegove knjige *Povijestne crtice o Kraljevskoj preparandiji*, izdane 1885. godine.

Prvu fazu djelovanja obilježava rad u sklopu glavne normalne škole u Zagrebu, od 1777. godine, u obliku tečaja. Uz redovne učitelje u školi, postojao je još jedan, čija je zadaća bila priprema zainteresiranih učenika za zvanje učitelja, za kojeg Zec (1949) navodi da je nosio naziv *obrazovatelj preparanda*, a vrlo često je tu dužnost imao ravnatelj škole. Zec (1949) navodi i da su pripravnici slušali o didaktici, a metodiku pojedinih predmeta usvajali u sklopu tih istih predmeta.

Modec (1885) također navodi da za prvu fazu ne postoje sačuvani zapisi o nastavnoj osnovi, već je prvi onaj iz 1842. godine pod nazivom *Protocollum super approbatis Praeparandis*, gdje je zabilježeno da su učenici pripravnici prije podne slušali redovnu nastavu i slušali ogledne sate mentora, a u poslijepodnevnom satima vježbali svirati orgulje. Za proučavanje metodike bilo je predviđeno šest sati tjedno. Sačuvana svjedodžba Imbre Planka iz 1842. godine navodi sljedeće predmete, koji su se poučavali na toj školi: *Nauk*

Krstjansko-Katolički, Naukorednost (u kasnijim svjedodžbama tog predmeta više nije bilo), *Hranoslovje Svilnih Červoh i Sadjoslovje murvih, Pismostvornost, Slovnica Ilirska, Pravopisanje Ilirsko, Računstvo, Čitanje Horvatsko s Razglabanjem, Nemačko čitanje i Latinsko, Lepopisanje Latinskimi i Nemačkimi pismeni, Igranje na orgulah te Pevanje Pesmih Cerkvenih*. Te iste godine izdano je devet takvih svjedodžbi, a već sljedeće godine izdavane su na latinskom jeziku i njemačkom za učiteljice, što se nastavilo do 1847. godine, nakon čega su ponovno izdavane na hrvatskom jeziku. Tečaj je nosio naziv *Učiona pripravljaćih se za učiteljstvo*. (Munjiza, 2002)

Pri završetku osposobljavanja, nadučitelji su provjeravali njihove sposobnosti i ako su zadovoljili, dobivali bi licencu, kojom su mogli obavljati posao učitelja. S obzirom na to da u to vrijeme posao učitelja obavljaju i oni slabijih kompetencija, svi su bili pozvani da se informiraju o novim mjerilima koje treba zadovoljiti te se u skladu s njima i usavršavaju. S vremenom kriteriji postaju sve viši te se tako očekuje od učitelja završena barem dva razreda glavne škole, a poželjna su bila dva razreda četvrte godine glavne ili normalne škole. (Munjiza, 2002)

Ratio Educationis 1806. godine propisuje mirovinu, koja može biti osigurana iz državne blagajne, ili neke od zaklada, donosi odredbu o plaći učitelja, ali i minimalno pedagoško obrazovanje učitelja. Prvi zapisi o pedagoškim tečajevima na našim prostorima potiču iz 1820. godine, a svjedoče o odlasku učitelja u Beč, Graz ili Ljubljano, a kasnije se takvi tečajevi otvaraju i u Hrvatskoj pod nazivom *preparandijalni* tečajevi. Održavali su se svake tri godine te je za organiziranje istih bilo nužno ishoditi dozvolu. U početku su trajali tri mjeseca, a organizirani su u sklopu glavne ili normalne škole. Upisati se moglo s navršениh 16 godina i završenom trećom godinom glavne škole, a česti su bili i prijemni ispiti kako bi se moglo bolje procijeniti kandidate. Na njima su se slušali opći i pedagoški predmeti. S obzirom na to da se od učenika očekivala i praktična primjena usvojenog znanja, ovi tečajevi su bili i prve vježbaonice. Po završetku tečaja bilo je nužno položiti ispit te se prema kvaliteti položenog ispita dobivala odgovarajuća titula koja je govorila o sposobnostima učitelja. Tako su postojali školski pomoćnici, učitelji elementarnih škola,

učitelji trivijalnih škola, itd. Iz ispitnih izvješća može se iščitati da su se ispiti polagali iz različitih predmeta, koje su pripravnici slušali tijekom svog školovanja (Munjiza, 2002).

Od učitelja koji su već bili u službi očekivalo se da odslušaju tečaj za vrijeme praznika te se naglašava da u učiteljsku službu može biti primljena osoba bez položenog tečaja samo u slučaju da ne postoji prikladniji izbor.

Tromjesečni pedagoški tečajevi održali su se do 1863. godine, kad je u Vinkovcima održan posljednji takav tečaj. S vremenom je ojačala svijest o tome da je za kvalitetnu izobrazbu učitelja nužno da ona traje dulje od tri mjeseca. Od 1842. godine počinju se organizirati tečajevi u trajanju od šest do devet mjeseci (paralelno s njima još se održavaju i tromjesečni preparandijalni tečajevi, koji će se zadržati i do 1863. godine, kad je u Vinkovcima održan posljednji takav tečaj). Nazivali su se *viši pedagoški tečajevi*, a iz njih su se razvili i oni jednogodišnji i dvogodišnji. Upisi su se obavljali svake druge godine, uz odobrenje upravnih i školskih vlasti, a i dalje su organizirani u sklopu glavnih i normalnih škola. (Munjiza, 2002)

Na dvogodišnjim tečajevima naglašavalo se usvajanje teorijskog gradiva na prvoj godini, a na drugoj usvajanje praktičnih znanja u vježbaonicama, o čemu govori i sljedeći citat: "*Svakog je tjedna po šest kandidata četvrtog tečaja u vježbaonici do podne i poslijepodne, pa tamo slušaju kako g.g. učitelji rade s učenicima. Preko godine vide, čuju i nauče dosta toga, pa onda mogu bez napora započeti rad kao samostalni učitelji.*" (Martinović prema Munjiza, 2002)

4.3. Utemeljenje Učiteljske škole u Zagrebu

Godine 1845. donesena je nova odredba, koja uređuje školstvo na području Hrvatske i Ugarske pod nazivom *Systema scholarum elementarium* ili *Sustav početnih učiona*. Njome se mijenja ustroj osnovnog školstva tako da se osnovne škole dijele na niže, koju čine prva dva razreda, i više, koju čine druga dva razreda. Četvrti razred sastojao se od dvije godine. Završene obje godine osiguravale su početno obrtničko zanimanje ili daljnje srednjoškolsko

obrazovanje, dok se iz trećeg razreda moglo prijeći u više „literarne i industrijalne zavode“. Samo najbolji učenici mogli su prijeći u treći razred. Također, djevojčice su dobivale različito obrazovanje ovisno o materijalnom statusu. Što se tiče obrazovanja učitelja, postoji odredba da je položen ispit iz Metodike nužan za rad u školi. S obzirom na to da se za rad u školi počinju zahtijevati sve veće kompetencije od učitelja, počinje se uočavati nedostatnost preparandijalnih tečajeva, osobito što se tiče kratkog trajanja izobrazbe. (Cuvaj, 1910a)

U društvu se sve više uočavala potreba za osnivanjem učiteljske škole, a Cuvaj (1910) ističe članak Stjepana Mlinarića pod nazivom *Najpotrebnija reforma*, u kojem pisac donosi svoje ideje o tome kakva bi trebala biti osoba koja namjerava postati učiteljem. On smatra učiteljski posao teškim, stoga je nužno osjećati poziv te biti moralna osoba. Osim nekih općih znanja i spoznaja, važno je i završiti dvogodišnji preparandijski tečaj kako bi stekli spoznaje o odgoju. Pisac također smatra da je bitno dosegnuti određenu razinu zrelosti i ozbiljnosti te da do 24. godine osoba ne može samostalno obavljati posao učitelja. Posao učitelja bi se trebao uzdići na razinu državnog činovnika, a učitelji bi se trebali sastajati barem jednom godišnje kako bi međusobno podijelili vlastite spoznaje o odgoju i tako unaprijedili vlastitu praksu. Autor također ističe važnost pokretanja publikacije koja bi bila namijenjena učiteljima i ističe nužnost osnivanja preparandije.

Bansko vijeće donosi odluku o otvaranju preparandijalnog zavoda, odnosno dvogodišnjeg tečaja za učitelje, 30. lipnja 1849., kojom se otvara buduća preparandija i uređuju uvjeti pod kojima će ona djelovati. U odluci stoji da će već iste jeseni početi s djelovanjem, a svrha otvaranja škole je unaprjeđenje obrazovanja stvaranjem kvalitetnijeg učiteljskog kadra. Nadaju se da će se na natječaj za učitelja prijaviti najsposobniji i najvještiji učitelji, od kojih će biti izabran najbolji. Tečaj je uređen tako da drugu godinu tečaja mogu upisati samo oni pripravnici, koji su položili ispit koji obuhvaća gradivo prve godine tečaja. Zagrebački biskup imao je pravo izabrati jednog predavača iz svećeničkog reda te je njegova plaća bila na trošak biskupije. Za drugog učitelja predviđena je godišnja plaća od 500 forinti, za

učitelja glazbe 300, za koje je izdvajao grad Zagreb. Osim toga, iz školske zaklade se izdvajala i godišnja potpora od 200 forinti za održavanje zgrade Škole. (Cuvaj, 1910a)

Predviđen je natječaj, na koji se mogu prijaviti zainteresirani učitelji na mjesto drugog učitelja. Oni će polagati pismeni i usmeni ispit i tako pokazati svoja znanja iz područja metodike i specijalne metodike (čitanje, pisanje, pravopis, povijest, fizika, zemljopis, poljsko gospodarstvo, tehnologiju, zlatno pravilo i razlomci). Od budućih učitelja se očekuje da će predavati vjeronauk, pedagogiju, narodni jezik i prvu pomoć. Prva predavanja trebala su početi 4. listopada 1849. godine. Odlukom biskupa Jurja Haulika, mjesto je dobio Šušković Josip, a kao drugi učitelj postavljen je odvjetnik Josip Partaš. Dodatne kvalifikacije nisu bile potrebne, a za ravnatelja je postavljen odlukom Banskog vijeća Juraj Novosel. (Cuvaj, 1910)

Odlukom Banskog vijeća u Zagrebu od 27. listopada 1849. godine osnovana je *Učiteljna učionica zagrebačka*, a nastava je započela 16. studenog 1849. godine. Usprkos malobrojnim pripravnicima prva generacija upisanih dala je 11 kvalificiranih učitelja i dvije učiteljice. (Cuvaj, 1910a)

5. DJELOVANJE UČITELJSKE ŠKOLE U ZAGREBU OD 1849. DO 1874. GODINE

Učiteljska škola započinje s radom 16. studenoga 1849. godine, smještena u grkokatoličkom sjemeništu u Gospodskoj ulici kao samostalan zavod pod imenom Učiteljna učionica zagrebačka. Ne postoje zapisi o planu i programu iz toga razdoblja, već je samo zabilježeno da se održavaju predavanja iz sljedećih predmeta: *Nauk vjere, Povjestnica sv. Pisma, Katehetika, Obredoslovje, Nauk odhranjenja, Obćeniti nauk podučavanja, Slovnica jezika ilirskoga, Kraso- i pravopis, Računstvo, Zemljopis, Naravoslovje, Nauk poljskoga gospodarstva, Umjetoslovje, Liečiteljstvo nenadanih slučajih, Orguljanje, Pjevanje i Obredno izvršivanje*. Predavanja su trajala četiri sata dnevno i izvodila su se dvokratno. Ujutro od 8 do 10 i popodne dva sata, koja su bila rezervirana za učitelja glazbe. Tu dužnost je u početku obnašao gradski učitelj glazbe Juraj Šojka. (Cuvaj, 1910a)

Do prve velike promjene u radu dolazi već 1853. godine na razini Monarhije. Naime, u to vrijeme je na Dvoru vladalo mišljenje da učitelji u pučkim školama ne trebaju široko znanje, već da je dovoljno znati raditi s tekstovima te da tijekom izobrazbe steknu određenu količinu pedagoškog znanja, koje im je nužno za rad. Također, smatrali su da je nužno stvoriti jednako obrazovanje na teritoriju cijele Monarhije, što obuhvaća izjednačavanje obrazovanja učitelja na području države. U skladu s tim odredbama, 10. rujna 1853. godine Kraljevska zemaljska oblast za bogoštovja i nastavu donosi Osnovu za uredjenje obrazovaništa za učitelje u Zagrebu.

Najveća promjena koje tom nastavnom osnovom stupa na snagu je smanjen broj predmeta koji se poučavaju u školi u odnosu na plan i program prema kojem je škola do tada radila. Predmeti koji se poučavaju u školi od stupanja na snagu ove odredbe su: *Nauk vjerozakonski, Znanost odhranjivanja i podučavanja u obće, Jezikoslovna struka, Liepo i hitro pisanje, Risanje, Pjevanje i Orguljanje*. Za svaki od predmeta ukratko je navedeno koja znanja se očekuje da će pripravnici usvojiti. Satnica nije navedena, već se očekuje da će se za zahtjevnije predmete izdvojiti više vremena.

Što se tiče praktičnog dijela nastave, očekuje se da pripravnici prisustvuju predavanjima učitelja te da vode vlastite bilješke o predavanjima te da, pod nadzorom učitelja i ravnatelja, samostalno izvode vlastita predavanja. U školi i dalje djeluju dva učitelja, dok poseban učitelj predaje glazbu. Podučavanje u crtanju prepušta se zagrebačkoj risarskoj školi, a pedagoške predmete može predavati netko sposoban. (Modec, 1885)

Prvoga studenog 1852. godine donesena je osnova kojom se propisuje da svaka naučna osnova mora imati navedenu satnicu predviđenu za pojedine predmete te udžbenike, koji su potrebni, a 29. ožujka 1854. godine donosi se nova odluka, kojom se predviđa da će pripadnici zavoda dobivati godišnju stipendiju. Također će se stipendirati i po jedan učiteljski pripravnik, koji se odluči školovati u Beču ili Pragu. (Modec, 1885)

Početak školske godine 1855./56. Učiteljska škola je premještena u zgradu gradske glavne učionice, zajedno s malom realkom te su od tada učitelji crtanja i krasopisa iz realke držali te iste predmete i učiteljskim pripravnicima. (Modec, 1885)

Škola je djelovala samostalno do 1857. godine, kad se ova škola spaja s katoličkom glavnom školom, čime je ravnatelj katoličke glavne škole postao ravnateljem i Učiteljske škole i tako upravljao svim procesima na školi sve do 1874. godine. Ovom odlukom škola gubi svoju samostalnost, jer dolazi do spajanja sa glavnom učionicom. Prvi zajednički ravnatelj bio je Franjo Sladović. (Franković, 1958)

Krajem kolovoza 1857 donesena je odluka o spajanju s katoličkom glavnom školom, koja na snagu stupa 1. rujna 1857. Prema toj odluci, u Zagrebu i Đakovu mora djelovati po jedna učiteljska škola, koja je pod nadzorom navedenih biskupija, uz mogućnost osnivanja iste i u Varaždinu, ako će postojati potreba za time. Plaće učitelja na preparandijama i godišnje nagrade osigurane su iz fonda nadbiskupske zaklade, stipendije za učenike dijele se iz zaklade narodnih učionica, a održavanje prostora, kao i grijanje osigurava općina. Upravljanje katoličkim učiteljskim školama obavljaju ravnatelji katoličkih pučkih škola. Na

preparandiji djeluje jedan učitelj, koji može plaću dobivati iz javne zaklade i tada ga imenuje ministarstvo. Ako plaću ne dobiva iz javne zaklade, tada namjesništvo škole imenuje učitelja, dok ga ministarstvo samo potvrđuje. (Modec,1885)

U studenome 1857. godine, imenovan je na mjesto ravnatelja Franjo Klaić, kao ravnatelj svih pučkih škola i preparandije u Zagrebu. Uz posao ravnatelja, na sebe je preuzeo i podučavanje pripravnika krasopisu. Iste godine na mjesto vjeroučitelja i predavača uzgoji i obukoslovja imenovan je Stjepan Novotny, dok je 5. listopada iste godine, na mjesto obrazujućeg učitelja postavljen je Ljudevit Modec. (Modec, 1885)

Kroz nekoliko godina rasla je potreba za reformom cijelog obrazovnog sustava, pojavom liberalnijih razmišljanja diljem Europe, a tako i Austro-Ugarske. Iznimka nije bila ni Učiteljska škola u Zagrebu. U ovo vrijeme škola napreduje u materijalnom smislu. Tako Modec (1885) navodi donaciju mineralogijskog kabineta u Beču, čime je škola dobila zbirku okamina i ruda. Također, škola je nabavila i zbirku puževa, ljuštura i drugih morskih životinja, a kako bi se one prikladno izložile, nabavljeni su i novi ormari 1862. godine. Također, kupljene su nove orgulje i dva nova glasovira 1863. godine. (Modec,1885)

Godine 1863. godine dolazi i do novih promjena u ustrojstvu škole. Rješenjem kraljevske dvorske kancelarije za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju, 28. siječnja 1863. donose se nove odredbe o djelovanju preparandija, koju potvrđuje učiteljski zbor na sjednici. Ovom odlukom se tjednoj satnici dodaju dodatna dva sata, kako bi obuka bila opsežnija. Dodaju se novi predmeti pod imenom Zemljopis i Povjestnica Hrvatske, na prvoj godini te Zemljopis i Povjestnica carevine Austrijske na drugoj godini tečaja. Na početku prvog tečaja obavezno je ponavljanje nužnog gradiva zbog razlike u predznanju kod pripravnika. Posebni sati su predviđeni za obuku o upotrebi školskih knjiga. Podnosi se molba zemaljskoj školskoj oblasti za opremanje knjižnice.

Kako bi se smanjio broj nekompetentnih učitelja, određuje se da od školske godine 1864./65. preparandiju mogu upisati samo oni kandidati, koji su završili nižu realku i

gimnaziju. Smatrali su da će tako skratiti vrijeme potrebno za ponavljanje gradiva na početku tečaja te tako stići obraditi više gradiva. *Uporava čitankah* postaje poseban predmet, koji se ispituje na završnom ispitu, a obuhvaća zemljopis, povijest, prirodopis i fiziku. (Modec, 1885)

Učiteljski zbor Učiteljske škole 1865. godine izrađuje prijedlog daljnjih nužnih promjena za poboljšanje položaja preparandije i upućuju ga na javnu raspravu u Sabor. Predlagali su odcjepljenje od glavne učione i dodjeljivanje Učiteljskoj školi statusa srednjeg učilišta, kako bi škola mogla ponovno samostalno djelovati. Plaće učitelja i ravnatelja Škole također bi trebale biti izjednačene s onima učitelja srednjih učilišta. Također su tražili da se škola smjesti u prikladniji prostor jer ovaj nije odgovarao potrebama te bolji ustroj škole i ukidanje Đakovačke preparandije kako bi se podignula kvaliteta obrazovanja. Traže i drugačiji sustav stipendiranja učenika te podizanje učiteljskog sjemeništa. Jedan od zahtjeva je i mirovina za udovice učitelja te izrada novijih udžbenike jer su sadašnji zastarjeli.

Ovaj je prijedlog prošao saborsku proceduru u svim točkama osim u onoj o samostalnom djelovanju škole, ali nije sankcioniran od kralja, tako da nije stupio na snagu. Do reforme bana Ivana Mažuranića, Škola i dalje djeluje unutar ovih okvira. (Goreta, 2019)

5.1. Nastavni plan i program

U razvoju prvog plana i programa škole, kao najvažnije pitanje se postavilo ono o udjelu pedagoško-psihološke izobrazbe i stručnih predmeta. Prva nastavna osnova za Učiteljsku školu u Zagrebu navodi sljedeće predmete: Nauk vjere, Povijestnica Sv. pisma, Katehetika, Obredoslovje, Nauk odhranjenja, Slovnica jezika ilirskoga, Kraso- i pravopis, Računstvo, Zemljopis, Naravopisje, Liečiteljstvo u nenadnih slučajih, Naravoslovje, Nauk poljskog gospodarstva, Umjetoslovje, Orguljanje, Pjevanje i Obredno izvršivanje (Zec, 1949).

Nastava se odvijala ujutro i popodne po dva sata, od čega je popodnevna nastava bila rezervirana za uvježbavanje sviranja orgulja.

Odlukom iz 1853. godine dolazi do prvih promjena u nastavnoj osnovi škole kao posljedica reformi na razini Monarhije, kojima je cilj bio ustrojiti jedinstveni školski sustav na razini cijele države. Nova odredba nosi naziv *Osnova za uređenje obrazovaništa za učitelje (preparandije) u Zagrebu* i propisuje izobrazbu učitelja u trajanju od barem dvije godine, za to vrijeme pripravnici moraju usvojiti znanja o upravljanju školom, znanja iz metodike, naučiti pjevati i svirati orgulje, svojim ponašanjem biti uzor, a ako uz to još imaju vremena, mogu stjecati i druga korisna znanja. Ovom odlukom se značajno smanjuje broj predmeta koje pripravnici slušaju, ali i obujam usvojenog znanja. Pripravnici koji krajem druge godine tečaja polože ispit s boljim uspjehom, mogu raditi u glavnim i varoškim školama, dok oni lošijeg uspjeha kao podučitelji ili učitelji u seoskim školama. Ako netko nije zadovoljan rezultatom na ispitu, može ponoviti ispit tek nakon godine dana rada, ako je svojim radom i ponašanjem zadovoljio. Ovaj zakon također donosi neke općenite upute o tome koja se znanja moraju usvojiti na pojedinim predmetima. (Franković, 1958)

Cuvaj (1910b) donosi prikaz jedne od najranijih zapisanih osnova sa satnicom koja je 1860/61. godine bila na snazi, a izradio ju je ravnatelj Josip Torbar. Ova osnova navodi jednake predmete za prvu i drugu godinu tečaja, a predmeti koji se slušaju su Vjeronauk, Znanost odhranjivanja, Jezik ilirski, Njemački jezik, Računstvo, Krasopis, Risanje i zemljomerje, Pevanje i muzika te Uvod u poljsko gospodarstvo. (Cuvaj, 1910b)

Što se tiče znanja iz područja vjeronauka, polaznici preparandije su morali usvojiti spoznaje koje se tiču čovjeka, temeljne vjerske spoznaje, određene molitve te druga znanja o *krijeposti i milosti Božjoj*. Predavanja su bila održavana dva sata tjedno. Literatura za polaganje vjeronauka bio je *Katekizam za preparandialne zavode u Beču*, izdanje 1855 i *Biblička povestnica staroga i novoga zakona polag knjige*, izdana u Beču 1856. godine.

Znanost odhranjivanja obuhvaćala je znanost o odgoju, a budući učitelji su morali usvojiti opće spoznaje o odgoju, spoznaje o duševnom, moralnom i tjelesnom odgoju, o kućnom i školskom odgoju, održavanju discipline i slično. Predavanja su se održavala dva sata

tjedno. Literatura za polaganje ovog predmeta bila je knjiga *Obćenita znanost odhranjivanja za porabu seminištah učiteljskih*, tiskana 1849. godine u Budimu.

Gradivo ilirskog jezika obuhvaćalo je čitanje i razlaganje štiva (očekivalo se da budući učitelji u potpunosti razumiju pročitano štivo, ali i da ga znaju napamet prepričati), ovladati pismenim i usmenim izražavanjem te usvojiti veliku količinu općeg znanja, Literatura za ovaj predmet obuhvaćala je *Početicu, Pervu i Drugu slovničku čitanke i Čitanku za drugi razred viših početnih učionah propisane za IV. razred glavnih učionah*. Štiva koja uključuju zemljopisne lokacije i povijesne događaje nužno je bilo objasniti uz pomoć zemljopisne karte označavajući spomenuta mjesta. Za ovaj predmet nužna literatura je bilo *Naravoslovje* autora F. J. Smetane i globus. Pravopisna pravila učila su se po udžbeniku *Pravopis jezika ilirskoga* autora Josipa Partaša. Gramatika se učila uz pomoć *Slovnice ilirske* autora Frana Volarića. Pomoć za pisanje pismenih uradaka bio je *Pismovnik* autora Stjepana Ilijaševića, a zadaća svakog pripravnika bila je napisati kod kuće pismeni uradak, jednom mjesečno. Kad su to okolnosti dopuštale, mogao se pisati i na nastavi. Tada ih je učitelj kod kuće ispravljao, a kasnije je služila kao primjer na školskoj tabli. Predavanja su se sastojala od pet sati tjedno, tri sata bavljenja tekstovima, i po jedan sat za pravopis i gramatiku.

Na nastavi njemačkog jezika učilo se čitati i provjeravalo razumijevanje tekstova na njemačkom jeziku na temelju knjiga: *Die Fibel*, zatim *Das erste Sprach und Lesebuch*, što je bila čitanka na njemačkom jeziku s gramatikom i *Das zweite Sprach und Lesebuch*. Osobit naglasak se stavljao na razumijevanje, prijevod tekstova, ali i govor njemačkog jezika uz poštivanje gramatičkih pravila i struktura. Svakih 14 dana učitelji bi zadali zadaće, koje su se kod kuće rješavale i obavezno provjeravale. Predavanja su se održavala tri sata tjedno, od kojih se dva sata radilo na tekstovima, a jedan sat su se bavili gramatikom.

Predmet Računstvo zahtijevao je od pripravnika poznavanje matematike. Od budućih se učitelja očekivalo da znaju računati na pamet, poznavati različite jedinice mjera i valute u

tadašnjoj državi; zbrajati i oduzimati parne i neparne brojeve, množiti i dijeliti brojeve koji se sastoje iz jedinica, desetica i stotica, preračunavanje valuta, rješavati zadatke različitim postupcima, na temelju zadane glavnice izračunati kamatu i slično. Literatura za ovaj predmet bile su knjige *Računstva iz glave* i *Računstvo na pamet* autora Vjenceslava Zaboja Mařika. Svakih 14 dana učitelj zadaje zadaću, koja se rješava kod kuće, a osim gotovog rješenja, nužan je i postupak koji objašnjava kako doći do njega. Predavanja su se održavala dva sata tjedno.

Krasopis je obuhvaćao same početke pisanja, kako bi budući učitelji savladali fine motoričke pokrete, vježbanje pisanja slova. Napredniji su imali vježbe u pisanju na ilirskom i njemačkom jeziku. Predavanja su se održavala dva sata tjedno.

Risanje i zemljomerje bi obuhvaćalo današnju geometriju i primijenjenu geometriju. Od budućih učitelja se očekivalo da znaju slobodno crtati rukom, poznaju pojmove poput pravca, razumiju kutove, poznaju jednostavne geometrijske oblike poput trokuta i drugo. Te spoznaje su trebali znati i primijeniti pri pravljenju staza i putova, granica među posjedima, potoka, bara, otoka, mostova, njiva, livada, šuma i gradova. Predavanja su se održavala dva sata tjedno.

Pevanje i muzika su bili satovi poduke iz pjevanja i sviranja. Pripravnici su morali poznavati note i vježbati sviranje i pjevanje u duru i molu, vježbati sviranje na klaviru i znati izvesti jednostavnije komade. Predavanja su se održavala šest sati tjedno.

Uvod u poljsko gospodarstvo obuhvaćao je usvajanje pojmova koji se tiču vrsta i sastava tla te njihova svojstva, načine manipulacijom tla poput navodnjavanja i isušivanja, vrste gnojiva za tlo i slično. Literatura za ovaj predmet bila su djela dr. Stamma, koja su se bavila gospodarstvom te profesora Girordina, Breula i Hlubeka. Predavanja su obuhvaćala jedan sat tjedno.

Druga godina učiteljskog tečaja je uključivala ponavljanje sadržaja iz prve godine te proširivanje istih.

Što se tiče vjeronauka, u drugoj godini školovanja. Budući učitelji morali su ponoviti neke pojmove iz prve godine i dalje proširiti to znanje koje su već usvojili. Tako su se bavili vjerom u opće, vjerovanjem apostolskim, molitvama i slično. Literatura su bila djela Mat. Fehrlana, *Obuka malenih* autora Ilijaševića i Katekizam pisan za preparandije. Predavanja su se održavala tri sata tjedno, od kojih se jedan sat može koristiti za praktičan rad, ako je to potrebno.

Što se tiče jezičnog izražavanja, to jest ilirskog jezika, na temelju literature s prve godine, budući učitelji su dobivali naputke kako s učenicima obrađivati tekstove na ilirskom jeziku tako da oni razumiju smisao pročitano, a sami bi trebali savladati velika i mala slova, poznavati glasove, vježbati čitanje i razumjeti pročitano. Zatim bi trebali znati razlikovati samoglasnike i suglasnike te imenice razlikovati u rodu i broju, usvojiti pravilne naglaske, tvorbu riječi i pravopis. Literatura koja im je pomagala u usvajanju ovih znanja i vještina bila su djela *Prva i Druga slovnica čitanka, Metodika i Pismovnik* autora Ilijaševića. Svakih 14 dana učitelj zadaje pismenu zadaću koja se rješava kod kuće ili na satu, ako to okolnosti dopuštaju. Predavanja su trajala pet sati tjedno, od čega su se dva sata bavili tekstovima, pismenim uradcima jedan sat, a dva sata su usvajala praktična znanja o tome kako poučavati, a koja su im trebala pomoći u budućem radu s djecom.

Na drugoj godini tečaja, budući učitelji bave se tekstovima na njemačkom jeziku iz knjiga *Počelnica nemačka, die Fibel, Das erste Sprach und Lesbuch i Das zweite Sprach und Lesebuch* paralelno dobivajući naputke o tome kako djecu poučavati njemačkom jeziku. Naglasak je ponovno na točnom prijevodu i razumijevanju jezika uz vježbanje gramatike. Svakih 14 dana učitelj zadaje prijevod rečenice iz njemačkog u ilirski jezik i obrnuto. Predavanja se održavaju dva sata tjedno, a uz to postoji praktičan rad, koji se sastoji od poučavanja u glavnoj školi u trajanju od jednog sata tjedno.

Druga godina Računstva služi kako bi pripravnici usvojili trojno pravilo i njegove varijacije, omjere, uvježbali računanje na pamet te računanje kamata na glavnici. Temeljna literatura koja se koristi su knjige autora Moćnika. Paralelno, nužno je usvojiti znanja o tome kako poučavati početnike i kako im približiti koristi koje imaju u praktičnim

okolnostima, ako znaju računati, upoznavati učenike s brojevima i računskim operacijama. Korištena literatura je *Metodika* i *Metodika brojčanog računstva*. Svakih 14 dana učitelj zadaje zadatke koji se rješavaju kod kuće, a obavezno je i objasniti postupak. Predavanja se održavaju jednom tjedno u trajanju od jednog sata, a vježbe podučavanja u glavnoj školi, također u trajanju od jednog sata.

Obćeniti nauk podučavanja bilo je ime predmeta na drugoj godini tečaja na kojem su pripravnici usvajali pojmove iz teorijskog i praktičnog dijela poučavanja, metodike, načina poučavanja, dužnosti učitelja u slučaju nesuglasica i slično. Temeljna literatura je knjiga *Obćenita znanost podučavanja za porabu učiteljskih seministah*. Predavanje se održavaju jednom tjedno u trajanju od jednog sata.

Na satu Pravopisa pripravnici su se bavili uvježbavanjem krasopisa, pravilnom držanju pera te koje su dužnosti učitelja prije i nakon sata krasopisa. Temeljna literatura je udžbenik *Metodike*. Predavanja se održavaju po dva sata tjedno, uz povremeno vježbanje poučavanja u školi u trajanju od jednog sata.

Pripravnici su se bavili tehničkim crtanjem, crtanjem geometrijskih oblika, prostoručnim crtanjem, razdjeljivanje i pretvaranje geometrijskih površina te tlocrta i projektiranje manjih zgrada. Predmet se zvao Risanje, a predavanja su se održavala dva sata tjedno.

Kao što se može zaključiti iz naziva predmeta (Pěvanje i orguljanje), pripravnici su se bavili uvježbavanjem pjevanja za različite crkvene obrede te kako bi i sami mogli skladati pjesme za potrebe Crkve. U skladu s vještinama sviranja, pripravnici su učili svirati lakše ili teže forme kako bi mogli pridonijeti misama.

Na predmetu Nauk poljskog gospodarstva, pripravnici su stjecali znanja o tome kako obrađivati polje, sijati razne vrste žita, uzgajati različite vrste bilja i povrća, obrađivati livade i pašnjake, obrađivati vinograde, saditi mlade šume i gospodariti starim šumama, brinuti se o voćkama, brinuti se o svim vrstama domaćih životinja te uzgajati pčele. Uz to su morali naučiti kako ta znanja prenijeti učenicima na temelju knjige *Poučnik u vertlarstvu*

i pčelarstvu. Predavanja su se održavala jedan sat tjedno, uz česte praktične vježbe na gospodarstvima. (Za navode o korištenim udžbenicima usp. Modec, 1885.)

Nakon uspješno savladanog plana i programa i položenog završnog ispita, nužno je odraditi pripravnički staž u trajanju od jedne godine, a za to vrijeme pripravnik nosi titulu podučitelja jer ne djeluje samostalno, već pod nadzorom drugog učitelja. Nakon toga podučitelj polaže ispit, a ako ga uspješno položi, može raditi u nižim razredima osnovne škole. Za rad u višim razredima osnovne škole potrebno je položiti još jedan ispit. Iako se školuju odvojeno, isti propisi vrijede i za učiteljice, kao i za učitelje koji žele raditi u privatnim školama. Ispit se polaže nakon dvadesete godine života i minimalno nakon godinu dana službe pred vrhovnim ravnateljem nauke ili njegovim izaslanikom ili pred mjesnim ravnateljem. Pred istim osobama se polaže ispit za prijelaz iz nižih u više razrede. Za kršenje tog propisa određena je kazna, a učenici učitelja uhvaćenog u prekršaju ne mogu pristupiti javnim ispitima ili natjecati se za stipendiju. (Gaćina Škalamera, 2014)

5.2. Pedagoška izobrazba budućih učitelja

Metodički dio nastave se uglavnom odvijao u vježbaonicama, koje su bile praktični dio izobrazbe budućih učitelja. Praktični dio nastave odvijao se na više načina od hospitacija na predavanjima za početnike, predavanja u učionicama na kojima su bili prisutni mentori za one naprednije do samostalnih predavanja u školama.

Nastavna osnova iz 1853. godine predviđa praktičan rad u smislu prisustva na predavanjima i samostalno vođenje bilješki, sastavljanje vlastitih priprema i predavanja u prisustvu učitelja te se ne predviđa poseban predmet, koji bi se bavio metodikom, već se ona uči u sklopu pojedinih predmeta. (Cuvaj, 1910a).

Nastavna osnova iz 1865/66. godine daje nešto konkretnije upute za ostvarivanje praktičnog dijela nastave. Obaveza studenata je barem jedna samostalna izvedba sata pred učiteljem-mentorom tjedno i pet sati tjedno prisustvovati na predavanjima drugih učitelja, vođenje bilježaka i pisana priprema vlastitog sata, koju prethodno treba odobriti profesor metodike. (Cuvaj, 1910b).

Pedagoško obrazovanje učitelja u početku obuhvaća predmete *Nauk odhranjenja* (na drugoj godini tečaja nosi naziv *Znanost odhranjivanja*, no prema opisu predmeta, nastavlja se na *Nauk odhranjenja*) i *Obćeniti nauk podučavanja*, koji se spominju u prvim nastavnim osnovama samostalnog djelovanja škole, no ne postoje detaljniji opisi satnice ili sadržaja koje oni obuhvaćaju. Odredbom iz 1853., dolazi do sužavanja cjelokupne izobrazbe učitelja, a time je i pedagoška izobrazba ostala zastupljena samo jednim predmetom pod nazivom *Znanost odhranjivanja i podučavanja u obće*, u okviru kojeg pripravnici usvajaju najvažnija načela odgoja u okviru pobožnosti te korisne načine poučavanja, zajedno s načelima školske discipline. (Modéc, 1885)

U nastavnoj osnovi iz 1854./55. postoji zapis o predmetu pod nazivom *Dušoslovje*, koji se održava jedan sat tjedno, koji obuhvaća temeljne postavke psihologije prema knjizi *Philosophische Propädeutik* autora Roberta Zimmermanna, koje je svojim potrebama prilagodio učitelj Suhin. Istom tom osnovom pedagoško obrazovanje na prvoj godini tečaja je prošireno i zastupljeno još jednim predmetom pod nazivom *Obćeniti nauk podučavanja*, koji se bavi teorijskim i praktičnim vidom poučavanja. (Modéc, 1885)

Nakon Zakona iz 1857. godine, koji donosi spajanje učiteljskih škola s katoličkim glavnim školama, donosi nove promjene u nastavnoj osnovi. Nova nastavna osnova pedagoško obrazovanje svodi na predmet *Obučavanje o uzgojoslovju i obukoslovju*, čiji je zadatak, na temelju još uvijek aktualnog udžbenika *Methodenbuch*, uputiti pripravnike u najvažnije vrste odgoja i važnost suradnje škole i obitelji, ali i usvojiti aktualne zakone, koji se tiču učitelja i školstva. Što se tiče metodike, ova nastavna osnova ne propisuje zaseban predmet, koji bi se bavio pojedinim metodikama, već su učitelji upućeni unutar svojih predmeta uvesti učenike u specifičnosti poučavanja tih istih predmeta. U ovom razdoblju još uvijek ne postoji zakonski određena satnica pojedinih predmeta, već ju svaka škola određuje samostalno, imajući na umu koji predmeti zahtijevaju više vremena za usvajanje gradiva. Ovim zakonom je dodatno suženo obrazovanje učitelja i smanjen je broj predmeta u odnosu na one koji su se poučavali do tada. (Modéc, 1885)

Tek nastavna osnova iz 1860/61 donosi plan i program s predviđenom satnicom po tjednima i ukupno tijekom godine pa na temelju toga imamo uvid u zastupljenost pedagoških predmeta u obrazovanju učitelja. Ukupan broj sati nastave tjedno je 50. Prema tim podacima, pedagoško obrazovanje učitelja bilo je svedeno na tri sata tjedno, što je zastupljenost od 6%, opća naobrazba je oduzimala pet sati tjedno, što je 10% ukupnog broja sati, a stručno obrazovanje se odvijalo unutar 42 sata, odnosno 84%. (Munjiza, 2004)

U istoj nastavnoj osnovi navedeni su predmeti, koji se odnose na pedagoško obrazovanje, a to su *Nauka ob odgojivanju uz dušoslovje* te *Nauka o podučavanju u obće*. Nauka ob odgojivanju uz dušoslovje obuhvaća učenje o odgoju uz kratku povijest pedagogije i predavanja se održavaju dva sata tjedno na prvoj godini tečaja. Nauka o podučavanju u obće održava se jedan sa tjedno na drugoj godini tečaja, a obuhvaća teorijsko znanje o poučavanju i načinima poučavanja i disciplini. Oba predmeta uče se iz rukopisa. (Modéc, 1885)

Prvi pedagoški udžbenici, koji su bili u uporabi u školi bili su nepoznatog autora, a nose nazive *Znanost odhranjivanja za porabu učiteljskih semeništah*, koji je tiskan 1849. u Budimu, a bavio se psihologijom, različitim vrstama odgoja, disciplinom i dužnostima učitelja. Bio je to opsežan udžbenik od 219 stranica, podijeljen u tri cjeline.

Udžbenik *Općenita znanost podučavanja*, također tiskan 1849. u Budimu, imao je 156 stranica i bavio se osnovnim problemima i obilježjima didaktike. Jedan od prvih udžbenika je i *Posebna znanost podučavanja* ili *Naputak k uspješnomu predavanju pojedinih naukah*, također tiskan 1849. u Budimu, obuhvaćao je 207 stranica i sadržavao metodike pojedinih predmeta. Za dvogodišnje obrazovanje, ova tri udžbenika predstavljala su dovoljnu količinu stručne građe. Detaljnijim proučavanjem može se utvrditi da sva tri udžbenika vuku svoje porijeklo iz *Methodenbucha*. (Batinić i Gaćina Škalamera, 2009)

U početku se koristila i Ilijaševićeva *Obuka malenih* ili *Katehetika*, tiskana u Zagrebu 1850. godine, koja je i prvi hrvatski pedagoški udžbenik. Udžbenik se bazira na, u ono vrijeme suvremenim, idejama njemačkih autora, a pisan je u kršćanskom duhu. Udžbenik je bio namijenjen za metodiku vjeronauka, no u sveobuhvatnom udžbeniku govori Ilijašević o učiteljima, gradivu, didaktici i metodici i odgoju. To je prvo opsežnije pedagoško djelo hrvatskog autora, koje se, osim metodike, bavi i općenitim pitanjima odgoja i obrazovanja. Nije poznato koliko su se i u kojoj mjeri ovi udžbenici stvarno i koristili u radu. (Zec, 1951)

Godine 1862. tiskan je u Zagrebu i udžbenik Franje Klaića *Učitelj u školi ili Primjeri svrsi shodna predavanja u pučkoj učionici*, koji je bio namijenjen učiteljima učiteljskih škola. Sadržavao je praktične primjere, koji su učiteljima olakšavali rad. (Batinić i Gaćina Škalamera, 2009)

S vremenom su udžbenici tiskani u Budimu postali zastarjeli za korištenje te tako je Stjepan Novotny preuzeo zadatak izraditi novi udžbenik. Njegov udžbenik prvo je tiskan kao rukopis 1867. godine pod nazivom *Gojitba i obuka* na 159 stranica, a nakon toga i u Beču, u nakladi školskih knjiga pod punim nazivom *Gojitba i obća učba: učevna knjiga za kralj. učiteljišta u našoj domovini*, koja je obuhvaćala 292 stranice. Iako je tiskan tek 1867. godine, postoje zapisi o rukopisima pod sličnim nazivom, koji se koriste za nastavu. Smatra se da su se oni koristili još i ranije, no tek su te godine pretvoreni u udžbenik te tako postali dostupni široj javnosti. (Zec, 1951)

Knjiga je pisana u kršćanskom duhu, inspiriran Ilijaševićem i *Methodenbuchom*, a predstavljala je skup pedagoških znanja iz područja odgoja, didaktike i discipline neophodnih za učitelja. Uz knjigu je dolazio i prilog od tridesetak stranica o povijesti odgoja. Također, naglašavao je i neodvojivost odgoja od obrazovanja. (Batinić, Gaćina Škalamera, 2009)

Zanimljivo je to da su u ovom razdoblju škole pedagogiju predavali vjeroučitelji, to jest svećenici, kao na primjer Pavao Joža, Eduardo Suhin, Stjepan Novotny, Šimun Balenović i Gjuro Simončić, zbog čega su se svrha i ciljevi odgoja izvodili iz kršćanstva, a ta se praksa

održala do 1874. godine i dolaska Stjepana Basaričeka na mjesto učitelja pedagogije. Godine 1876. izlazi njegov udžbenik *Teorija pedagogije ili nauk ob uzgoju*, a u narednim godinama napisao je još nekoliko udžbenika na Herbartovim postavkama, koji su postali temelj pedagoške izobrazbe učitelja. (Zec, 1951)

5.3. Nastavno osoblje

Franković (1958) navodi veliku ulogu Učiteljske škole u širenju napredne misli i poboljšanju izobrazbe učitelja, od kojih su mnogi sudjelovali i u revoluciji 1848. godine. Učitelji ove škole često su se isticali, kako u svojem pedagoškom radu, tako i u društvenom i političkom djelovanju, od osnivanja udruga učitelja, sudjelovanjem u radu pedagoških časopisa, a tako i u političkom djelovanju, poput pisanja prijedloga Zakona. Među brojnim učiteljima u školi, u ovom razdoblju se osobito ističu Ljudevit Modec, Skender Fabković, Stjepan Novotny i Franjo Klaić.

Uz Skendera Fabkovića i Ljudevita Modeca, Stjepan Novotny je jedan od osnivača Učiteljske Zadruga 1865. godine, čija je svrha bila prikupljanje novčane pomoći za djecu preminulih učitelja. U Učiteljskoj školi predavao je pedagogiju, didaktiku i vjeronauk (Gaćina Škalamera, 2017). Novotny je bio prvi urednik časopisa *Napredak*.

Ljudevit Modec je veliku pozornost pridavao upravo obrazovanju učitelja, a dobitnik je brojnih pohvala i nagrada za svoj učiteljski rad, koji je u više prilika prepoznat kao izvanredan. Kao potvrda izvrsnosti njegovoga rada jest gostovanje bugarskih učitelja pripravnika, koji su 1883. polazili treću godinu učiteljskog tečaja upravo kod Modeca, a jedan od njih je nakon toga postao ministar obrazovanja u Bugarskoj. Njegovi učenici su imali velike zasluge u razvitku bugarskog školstva. (Smiljanić, 2019)

Skender Fabković predavao je u Učiteljskoj školi u Zagrebu, kao *obrazujući učitelj*. Imao je uspješnu karijeru učitelja, oduševljavao se Narodnim pokretom, a taj entuzijizam, kao i onaj prema učiteljskom pozivu, znao je prenijeti i na učenike. Jedan je od osnivača

hrvatskoga pedagoško-književnog zbora, a bio je i vlasnik i urednik *Napretka* od 1866. godine punih osam godina. Djelovao je i kao prevoditelj stručne literature na talijanskom jeziku i autor školske literature, ali i stručnih pedagoških članaka. Prema svjetonazoru bio je blizak Ivanu Filipoviću, s kojim je dijelio liberalne ideje o tome kako bi školstvo trebalo izgledati, zbog čega je bio u stalnom sukobu s klerikalnim krugovima a zajednička im je bila i borba za hrvatski učiteljski pokret. Zalagao se za četverogodišnje obrazovanje učitelja. Aktivno je radio na osnivanju Učiteljske zadruge i Hrvatskoga pedagoško-književnoga zbora, za čijeg je prvog predsjednika i izabran. Bio je urednik časopisa *Napredak* od 1866. do 1873. godine. Zaslužan je i za održavanje Prve opće hrvatske učiteljske skupštine u Zagrebu (1871) i Prve skupštine slavenskih pedagoga u Beču 1873. godine. (Franković, 1958)

Franjo Klaić je zaslužan za izdavanje časopisa *Školski prijatelj*, koji je počeo izlaziti 1868. do 1876. godine. (Franković, 1958)

Također, kao ravnatelj škole pisao je i predgovore objedinjenog izvješća o radu Učiteljske škole i pučkih škola grada Zagreba, punim nazivom *Izvestje o kraljevskom učiteljištu i pučkih učionah slobodnog kraljevskog i glavnog grada Zagreba*. Takva su se izvješća izdavala u pravilu krajem svake školske godine, no nisu sva i očuvana. Nekoliko ih postoji iz razdoblja od 1860. do 1870. godine te su u njima zanimljivi uvodi, u kojima se ravnatelj obraća roditeljima učenika ovih škola, a koji su uvijek usmjereni na poučavanje roditelja. Neki su usmjereni na poučavanje o odgoju i obrazovanju te ulozi roditelja u obrazovanju djeteta, dok drugi pokušavaju roditeljima približiti neke suvremene spoznaje iz prirodnih znanosti. (usp. *Izvestje o kraljevskom učiteljištu i pučkih učionah slobodnog kraljevskog i glavnog grada Zagreba*, 1861., 1867. i 1868.)

5.4. Učenici

Kraljevska dvorska kancelarija za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju donosi 28. siječnja 1863. disciplinarni zakon koji je obuhvaćao sve hrvatsko-slavonske preparandije na prijedlog učiteljskih zborova preparandija u Zagrebu i Đakovu. Disciplinarni zakoni su

uređivali različita područja života polaznika preparandija, kako se moraju ponašati i što im je dopušteno za vrijeme nastave, ali i izvan nje te su posebna pravila uređivala odnos prema Crkvi. Osobito se naglašavala odgojna komponenta obrazovanja te važnost učiteljskog poziva, a podrazumijevalo se da se upisom u preparandiju (s dopuštanjem roditelja) ta pravila prihvaćaju te se pripravnici moraju pokoravati naredbama svojih pretpostavljenih. Učenici koji upisuju preparandiju su morali uspješno završiti nižu gimnaziju ili nižu realku, imati navršених 16 godina, biti zdravi i bez tjelesnih mana, bez poroka te biti barem donekle vješti u sviranju orgulja i pjevanju. (Cuvaj, 1910b)

Što se tiče ponašanja u školi i Crkvi, od pripravnika se očekivala prisutnost na misama, u suprotnom su mogli biti isključeni iz škole. Na predavanja je trebalo doći oko 10 minuta ranije te se pristojno ponašati i ne stvarati buku. Očekuje se da pripravnici imaju sav potreban pribor za nastavu, a ono što nije potrebno za nastavu, ne smije se donositi sa sobom. Pri ulasku u školu ili crkvu, očekuje se da pripravnici ulaze bez pokrivala za glavu te se, u znak poštovanja, ustanu pri ulasku učitelja ili svećenika u prostoriju. Predavanja počinju molitvom ili pjesmom te se od budućih učitelja očekuje da redovito pohađaju i prate predavanja, ne ometaju nastavu te izvršavaju zadaće. Očekuje se da pripravnici poštuju imovinu škole. Isto se ponašanje očekuje i u glavnoj školi. (Cuvaj, 1910b)

Pravila koja su uređivala općeniti način života budućih učitelja naglašavala su poštenje i čestitost, kako kod pripravnika, tako i obitelji kod kojih su smješteni, a koje su morale biti na dobrom glasu. Očekivalo se poštovanje prema učiteljima u školi te prema učiteljima u glavnoj školi, gdje su obavljali veći dio praktičnog rada. Ako je obitelj kod koje je pripravnik smješten, smatrala da se pripravnik ne ponaša u skladu sa pravilima, škola je pokretala disciplinski postupak. Očekivalo se kolegijalno ponašanje među polaznicima, a u suprotnom bi bili kažnjeni. Posuđivanje ili poklanjanje novaca bez znanja roditelja ili njihovih namjesnika bilo je strogo zabranjeno. (Cuvaj, 1910b)

Pravila koja su uređivala ponašanje u slobodno vrijeme savjetovala su pripravicima da se savjetuju sa učiteljima pri posuđivanju knjiga, a nikako da ih ne posuđuju na svoju ruku.

Strogo je zabranjeno bilo posjećivanje kavana i gostiona te sličnih moralno upitnih mjesta, a isto tako su zabranjene bile karte i biljar. Nije bilo dopušteno odlaziti ili održavati plesne zabave. Uz učiteljevu suglasnost dopušten je odlazak u kazalište uz primjereno ponašanje. Zabranjeno je pušenje duhana, a isto tako skitanje u noćnim satima, odlazak u lov ili druženje s osobama upitna morala.

Na kršenje bilo kojeg od pravila, reagiralo se primjerenom disciplinskom mjerom od usmene opomene do gubitka stipendije ili isključenja iz škole. (Cuvaj, 1910b)

6. STRUČNO USAVRŠAVANJE UČITELJA

Učitelji koji su radili u Učiteljskoj školi imali su veliku ulogu i u stvaranju mogućnosti stručnog usavršavanja. Tako su sudjelovali u radu Hrvatskog pedagoško-književnog zbora koji je već u prvoj godini osnivanja objavio prijevod *Didaktike* Jana Amosa Komenskoga, a iste godine održana je i Prva učiteljska skupština.

Dugo vremena postojala je namjera održati veći skup učitelja po uzoru na one koji su se održavali u Austriji. Kao inspiracija za Prvu učiteljsku skupštinu u Zagrebu poslužila je 19. opća njemačka učiteljska skupština, na kojoj su sudjelovali Ivan Filipović i Stjepan Basariček. S obzirom na to da je u to vrijeme aktualna bila namjera Crkve da i u budućem školskom zakonu zadrži svoj utjecaj u školstvu, učitelji su smatrali da je nužno čuti i njihov stav o toj temi. (Školstvo u Hrvatskoj i Slavoniji od njegova početka do konca god. 1895. uz pregled humanitarnih i kulturnih zavoda : sastavljeno po službenim podacima prigodom milenijske izložbe u Budimpešti godine 1896,1896)

Organizaciju skupa preuzeo je Ivan Filipović, te je od 1871. počeo izlaziti prilog *Napretku* pod nazivom *Vjesnik I. obće hrvatske učiteljske skupštine*, koji je trebao upoznati učitelje sa svrhom i organizacijom skupštine. Sama skupština održala se od 23. do 25. kolovoza 1871. godine. uz koju je organizirana i Izložba učila.

Održavanje skupštine prošlo je vrlo uspješno, sa velikim brojem sudionika, osim učitelja okupljenih oko Franje Klaića, koji nisu sudjelovali, ali su i vrlo aktivno odvrćali druge učitelje od sudjelovanja. U predavanjima i raspravama o osnovnoj školi aktivno su sudjelovali Mijat Stojanović, Stjepan Basariček i Ljudevit Modec. Raspravljeno je i pitanje uređenja učiteljskih škola, a Skender Fabković daje prijedlog da se učiteljske škole stave na razinu viših državnih ustanova, zalaže se za četverogodišnju izobrazbu te da se ženska učiteljska škola izuzme od samostana te da se osnuje svjetovna ženska učiteljska škola. Učiteljice Marija Fabković i Marija Jambrišak dale su izvještaj iz svoje perspektive o problemima učiteljica, a Stjepan Basariček je vodio raspravu o dužnostima i pravima učitelja. Zaključci doneseni na ovoj skupštini postavili su temelj daljnjeg rada učitelja te predložak za zakone iz 1874. godine. (Franković, 1958)

Na drugoj učiteljskoj skupštini održanoj 1874. godine u Petrinji, raspravljalo se i o mogućnostima stručnog usavršavanja općenito. Zaključci doneseni tada uklopljeni su u plan razvitka stručnog usavršavanja za učitelje. Zaključeno je da za stručno usavršavanje mogu poslužiti časopisi i knjige, zatim osnivanje kotarskih učiteljskih društava, koja bi održavala predavanja za učitelje, osnivanje učiteljskih knjižnica i čitaonica, lokalne i međunarodne skupštine učitelja, dodatno školovanje na stranim učiteljištima, koje bi bilo i stipendirano, poticanje istraživanja, kojima je obrazovanje u fokusu, organiziranje tečajeva tijekom praznika, a predavači bi bili istaknuti pedagozi i učitelji, natječaji i nagrade za najbolje pedagoško-didaktičke rasprave te osnivanje akademijsko-pedagogijskog seminara u sklopu zagrebačkog Sveučilišta. (Batinić i Gaćina Škalamera, 2009)

6.1. Časopis *Napredak*

Veliku ulogu u stručnom usavršavanju učitelja u ono vrijeme imao je časopis *Napredak*, prvi časopis pedagoške tematike i drugi najdugovječniji časopis, koji u kontinuitetu izlazi i danas. Prvi broj izdan je za listopad 1859. godine.

Kao pokretač i prvi urednik časopisa najčešće se spominje Stjepan Novotny, no veliku ulogu imali su i Ferdo Mlinarić (ravnatelj vježbaonice Škole), Ferdo Vuksanović i Vjenceslav Mařík. Stjepan Novotny uređivao je časopis do 1866. godine prateći moderne ideje koje se u to vrijeme javljaju. Nakon njegovog povlačenja, nasljeđuje ga Skender Fabković, za čijeg vremena časopis postaje službenim glasilom Učiteljske zadruge. Godine 1873. vlasnik *Napretka* postaje Hrvatski pedagoško-književni zbor, a 1874. urednikom postaje Ljudevit Modéc. Časopis je imao veliki utjecaj na razvoj pedagogije i afirmaciju učiteljske struke u Hrvatskoj te je imao visok ugled prerastajući iz glasila jedne udruge u stručni časopis, a urednici i autori članaka su uvijek bili veliki i već potvrđeni stručnjaci u području pedagogije. (Batinić i Gaćina Škalamera, 2009).

Napredak je služio objavljivanju stručnih tekstova i rasprava, a u kontekstu teme ovog rada govori članak Vjenceslava Maříka (1860) o tome kako bi školovanje učitelja trebalo

izgledati, te replika učitelja Josipa Partaša (1860), koji je i sam predavao u Učiteljskoj školi. U svom članku Mařík govori o važnosti kvalitetno obrazovanih učitelja kao temelju naprednog društva pa tako zamjera što se za učitelja pripremaju osobe koje nemaju nikakve druge opcije u životu pa im jedino to ostaje. Smatra da bi se trebali postaviti čvrsti kriteriji u smislu kvalitete kandidata koji žele postati učitelji. U skladu s time, trebala bi se i značajno povećati primanja učitelja tako da budu u skladu s njihovom izobrazbom i sposobnostima, a u slučaju smrti, udovica i djeca bi trebali biti osigurani mirovinom, koja bi im omogućavala egzistenciju.

Drugim temeljnim problemom smatra neadekvatno obrazovanje učitelja, u smislu da je oskudno te da bi učitelj morao biti široko obrazovan u smislu općeg znanja. Nadalje smatra da bi se tečaj trebao završavati vrlo strogim ispito, jer je bolje imati manji broj kvalitetnih učitelja, nego da ih je više, a da ne obavljaju svoj posao kako bi trebalo. Predlaže i spajanje Učiteljske škole sa Glavnom učionom, koja im služi kao vježbaonica, a razlog je praktične naravi. Naime, u to doba postoje dva učitelja na Učiteljskoj školi, uz pomoćne učitelje, koji se bave glazbom i pjevanjem, te krasopisom i risanjem, a spajanjem sa Glavnom učionom mogli bi učitelji pojedinih predmeta predavati i metodologiju svojih predmeta. Pripravnici bi morali redovito polaziti te sate, bilježila bi se njihova prisutnost, a i sami bi morali povremeno održati sat. (Mařík, 1860).

Josip Partaš (1860), kao učitelj Škole smatrao je da može dati drugo viđenje na situaciju pa je iste godine, u 5. broju časopisa objavljen i njegov članak kao odgovor Maříku.

Na njegovu tvrdnju o lošem predznanju kandidata koji se primaju u Školu odgovara činjenicom da je preko 70% primljenih završilo viši nivo obrazovanja, no čak ni to nije mjerilo kakav će učitelj netko biti, jer se oni pripravnici, koji zbilja žele postati učiteljima, trude više i na kraju postižu bolje rezultate u odnosu na one koji su možda došli s boljim predznanjem.

Što se tiče općeg znanja učitelja, Partaš smatra da je bolje temeljito izučiti manji broj predmeta, koje onda dobro poznaju, nego u teoriji poznavati velik broj predmeta, a zapravo ne znati ništa. Što se tiče završnog ispita, pripravnici ionako moraju položiti zahtjevne ispite te stoga Partaš smatra da je za ondašnje prilike izobrazba učitelja sasvim dobro

uređena, osobito ako uzmemo u obzir da je riječ o razdoblju u kojem je došlo do naglog porasta broja pučkih škola, koje je trebalo popratiti s adekvatnim brojem učitelja. (Partaš, 1860)

6.2. Prve učiteljske udruge

Još za vrijeme apsolutizma, Odjel za bogoštovlje i nastavu organizirao je sastanke učitelja, na kojima se raspravljalo o različitim temama iz školstva. S obzirom na to da su bili vrlo uspješni, 1865. godine inicijativom Ivana Filipovića osnovano je prvo učiteljsko društvo pod imenom *Učiteljska zadruga*. Uloga učiteljske zadruge bila je potpora i odgoj siročadi učitelja i učiteljica, ukoliko su ostali bez sredstava nakon smrti svojih roditelja. Udruga je djelovala do 1874. godine, kad je zakonom i o trošku države riješeno to pitanje.

Pravila su određena na prvoj učiteljskoj skupštini u Zagrebu 10. i 11. listopada 1865. godine, na prvom sastanku, kojeg su učitelji samoinicijativno organizirali, a na kojem se raspravljalo o staleškim i školskim pitanjima, a njime su se postavili temelji kasnijem udruživanju učitelja. Udruga je iste godine sastavila svoj prijedlog školskog zakona pod nazivom *Ustav pučke škole u trojednoj kraljevini*, koji je poslan u saborsku proceduru, ali nije odobren. (Franković, 1958)

S obzirom na to da je Ivan Filipović bio učitelj koji se zalagao za smanjenje utjecaja Crkve u školstvu, klerikalni krugovi okupljeni oko Franje Klaića osnovali su 1869. godine svoju udruhu učitelja pod nazivom *Učiteljska zajednica*, čija je uloga bila napredak pučkog školstva, usklađivanje odgoja kod kuće s onim u školi i usavršavanje učitelja. Redovno su održavane javne skupštine, na kojima se raspravljalo o takvim pitanjima. Ovo društvo je bilo manje uspješno u radu pa 1873. godine mijenjaju naziv udruge u Narodna škola, dok su pravila ostala ista te su nastavili tisak Klaićevog časopisa *Školski prijatelj*. Časopis je prema svojoj tematici bio blizak Napretku, no nije imao velik broj suradnika, te je većinu tekstova napisao upravo Franjo Klaić. (Franković, 1958)

Jedna od najvažnijih učiteljskih udruha koje djeluju u ovom razdoblju je *Hrvatski pedagoško-književni zbor* (HPKZ), osnovan je 1871. godine. HPKZ predstavlja učiteljsku

stručnu i književnu udruga, među čije se osnivače ubrajaju učitelji Učiteljske škole u Zagrebu Skender Fabković, Ljudevit Modec, koji je djelovao i kao blagajnik HPKZ-a te Stjepan Basariček, koji je tek kasnije počeo predavati u Školi.

Svrha HPKZ-a bila je obrazovati učitelje pučkih škola te promicati obrazovanje. HPKZ je bio zaslužan za izdavanje brojne pedagoške literature domaćih autora, ali i prijevoda strane literature. Već u godini svog osnutka izdaje *Didaktiku* Komenskoga, a 1872. godine Fabkovićev *Metrički sustav. Priprava za praktičku porabu u školah i uredih*, dok je 1873. izdao *Zablude uzgoja* Mijata Stojanovića. Izdana su i brojna djela Stjepana Basaričeka, koji je dao velik doprinos razvoju pedagogije. Godine 1873. HPKZ preuzima časopis *Napredak*, u kojem su pisali svi značajni pedagoški pisci.

Iste godine počinje izlaziti i časopis *Smilje*, koji je poticao čitalačke navike djece. Osobito se poticalo domaće pisce da pišu radove namijenjene mlađoj publici. Za *Smilje* su pisali Ivan Filipović, Mijat Stojanović, Davorin Trstenjak, Ivana Brlić-Mažuranić, Vjenceslav Novak, i brojni drugi autori. (Franković, 1958)

Nakon završetka Prve učiteljske skupštine, članovi Zbora su pratili događanja u obrazovanju u inozemstvo te su tako sudjelovali i u skupštini učiteljstva u Ljubljani, ali i Hamburgu, o čemu se je opširno izvještavalo. 1873. HPKZ predaje zahtjev Hrvatskom Saboru da se donese školski zakon za osnovne škole, koji bi uređivao i prava, obveze te plaću učitelja, osuvremenjivanje udžbenika, osobito početnica. (Franković, 1958)

Velik značaj HPKZ-a je kao i organizator Druge (1874. u Petrinji) i Treće (1878. u Osijeku) opće učiteljske skupštine. U Zadru se trebala održati i Četvrta opća učiteljska skupština 1882. godine, no zbog političkih razloga nije dobila dopuštenje. (Šetić, 2011)

7. MAŽURANIĆEVA ŠKOLSKA REFORMA

Godine 1872. ponovno dolazi do rasprava oko mogućih reformi školstva i smjera u kojem bi se školstvo trebalo razvijati. U skladu s time djeluju dvije struje, struja kojoj je predvodnik Klaić pokušava urediti školstvo tako da Crkva zadrži velik utjecaj na obrazovanje, a predvodnik druge struje je Filipović, koji nastoji školstvo osloboditi utjecaja Crkve. (Goreta, 2019)

Povoljni uvjeti, koji bi omogućili uređivanje školstva dolaze sklapanjem Hrvatsko-ugarske nagodbe i dolaskom bana pučanina Ivana Mažuranića 1873. godine. Zakon je izrađen prema liberalnoj struji djelovanja, te je već 1874. godine sankcioniran od kralja i mogao se primjenjivati. Ovaj je zakon od povijesne važnosti jer njime Hrvatska po prvi puta samostalno uređuje svoje školstvo te uvodi obveznost školovanja za svu djecu. Uvodi se četverogodišnja pučka škola, uz koju djeluje i opetovnica te trogodišnja građanska škola, koja učenike osposobljava za rad u obrtu ili trgovini. Zakon je dopuštao otvaranje privatnih škola te početno obrazovanje u obitelji. Ograničena je uloga škole, koja organizira i nadzire nastavu vjeronauka i područje odgoja, ali ima i svoje predstavnike u školskim odborima. (Goreta, 2019)

Država preuzima kontrolu nad obrazovanjem te ju prepušta stručnjacima tako što se izabiru najkompetentniji učitelji, koji postaju županijski školski nadzornici. Školama upravljaju školski odbori. Prema ovom zakonu znatno je poboljšana socijalna status hrvatskih učitelja, koji dobivaju položaj državnih službenika, čime im je osigurana plaća, kao i mirovina nakon 30 godina rada. Mirovinu su mogle naslijediti udovice i djeca učitelja. Veliku ulogu u obrazovanju dobio je i Hrvatski pedagoško-književni zbor, koji je dobio zadatak pobrinuti se oko tiska literature na hrvatskom jeziku. Kasnije je Vlada utemeljila vlastitu nakladničku kuću, Zemaljska naklada školskih knjiga i tiskanica. (Goreta, 2019)

Ovaj zakon predviđa i mogućnost stručnog usavršavanja za učitelje u službi, čemu služe knjižnice, školski časopisi, učiteljski sastanci i izvanredni produžni tečajevi. Obaveza je županijskog školskog nadzornika jednom godišnje održati učiteljski sastanak.

Prema ovom zakonu država o svom trošku otvara i financira potreban broj preparandija, a učitelji koji predaju u preparandijama imenuje zemaljska vlada raspisujući natječaj iz kojeg se odaberu najkompetentniji kandidati. Svaka preparandija zapošljava četiri učitelja te po potrebi i pomoćne učitelje. Trajanje tečaja za učitelje se ovim zakonom mijenja iz dvije u tri godine te se ograničava broj pripravnika po godini na 40. (Šetić, 2011)

Što se tiče preparandija, neki od osnovnih uvjeta za upis su navršenih petnaest godina, završena mala gimnazija ili realka, građanska ili djevojačka škola ili druga škola koja opsegom obrazovanja odgovara navedenima. Jedan od uvjeta je i položen prijemni ispit. Pripravnici su imali obavezu nabaviti sav potreban pribor i udžbenike i redovito pohađati nastavu. Svaka godina završava polaganjem ispita, koji je uvjet za prelazak u sljedeći razred. Također, na kraju svake godine dobivale su se svjedodžbe, koje su govorile o uspjehu pripravnika. Treći razred završava ispitom pred komisijom, a ako ga uspješno polože, kandidati dobivaju svjedodžbu s kojom mogu raditi u pučkim školama. Ako se nakon položenog ispita pripravnik u roku tri godine ne zaposli, nužno je taj ispit ponovno polagati prije zaposlenja. (Franković, 1958.)

Zakon obavezuje svaku učiteljsku školu da ima i vježbaonicu za praktičan rad pripravnika. Muške učiteljske škole morale su imati i vrt za praktični rad te igralište (gombalište), ženske i dječji vrtić (zabavište). Pedagogija je dobila značajniju satnicu unutar rasporeda, metodika se predaje zasebno, u sklopu pojedinih predmeta. Ove odredbe su bile usklađene s austrijskim propisima, a kod nas su uvedene 1875. godine Ustrojnim statutom za preparandije u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, s nastavnim planom i programom te pravima i obavezama učenika i učitelja. (Batinić i Gaćina Škalamera, 2009)

8. ZAKLJUČAK

Učiteljska škola u Zagrebu prva je javna učiteljska škola u Hrvatskoj. Poznato je da je godinu dana prije njezina osnutka, dakle, 1848. godine u Zagrebu, u samostanu sestara milosrdnica, počela s radom ženska preparandija, no ona dobiva pravo javnosti 1851. godine. Kao državna institucija *Učiteljna učiona zagrebačka* (kasnije *Muška učiteljska škola*) odigla je pionirsku ulogu u razvoju učiteljskog obrazovanja i pedagogije.

Osnivanje Učiteljske škole predstavlja svojevrsnu prekretnicu u načinu na koji se do tad gledalo na školstvo općenito, ali i na kompetencije koje učitelj mora posjedovati. Osnivanjem samostalne institucije koja se bavi izobrazbom učitelja, nastoji se osuvremeniti školstvo te podići na višu razinu i temeljito pripremiti učitelje za rad u školi. Život učiteljskih pripravnika bio je uređen brojnim uputama kako se ponašati u školi, ali i izvan nje, koju literaturu čitati i čime se baviti u slobodno vrijeme. Od pripravnika, ali i njihovih obitelji, očekivalo se moralno uzorno ponašanje. Ako je pripravnik stigao iz nekog udaljenijeg mjesta, smješten je kod obitelji, koja bi i sama odgovarala postavljenim standardima.

Iako se plan i program često mijenjao, iz dostupnih podataka možemo zaključiti što se očekivalo od jednog učitelja, osobito ako je živio na selu. Učitelj je trebao vješto baratati narodnim jezikom, uz to poznavati barem još i njemački te znati napamet računati. Poznavanje povijesti i zemljopisa je također bilo važno. S obzirom na to da je učitelj svećenikova desna ruka, morao je znati svirati na orguljama, lijepo pjevati te pomagati svećeniku pri obredima. Osim toga, morao je znati i brinuti o životinjama, poznavati barem osnove poljodjelstva te biti dovoljno upućen u fiziku da može izračunima pomoći u građevinskim radovima.

Što se tiče samog obrazovanja učitelja, u ovom periodu sukobljavaju se dva različita mišljenja. Prvi sukob tiče se kompetencija koje bi jedan učitelj trebao posjedovati. Jedna struja zagovara manju širinu gradiva, no smatraju da se u to gradivo treba dublje ući. Druga struja zagovara velik opseg gradiva iz različitih područja, a učitelj bi trebao biti svestran i

visoko obrazovan intelektualac u svojoj sredini. Drugi sukob se tiče uloge Crkve u obrazovanju. Kao istaknuti predvodnik konzervativaca, koji nastoje zadržati utjecaj Crkve, u ovom razdoblju djeluje ravnatelj Škole Franjo Klaić, dok su se učitelji ove Škole, poput Skendera Fabkovića, isticali kao zagovaratelji odvajanja od Crkve. Smatrali su da bi nadzor nad školom trebali vršiti najsposobniji učitelji i država umjesto svećenika i biskupa. Ban Ivan Mažuranić je i sam bio skloniji svjetovnoj struji, stoga se njegovim dolaskom na vlast donose temeljite promjene u školstvo u smjeru ograničavanja utjecaja Crkve na školstvo.

Osim u političkom, Škola je značajna i prema djelovanju u području stručnog usavršavanja, čime su učitelji pridonijeli svojim zalaganjem u osnivanju i radu Hrvatskog pedagoško-književnog zbora, Učiteljske zadruge te organiziranjem učiteljskih skupština. Sami su se usavršavali u inozemstvu, a dobivene spoznaje nastojali su prenijeti učiteljima, kako bi i sami poboljšali svoju praksu. Svojim djelovanjem poboljšali su status učitelja u društvu i unaprijedili učiteljsku praksu.

9. POPIS LITERATURE

- Batinić, Š. (2016) Učitelji „pedagoškoga“ stoljeća. U: *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru : od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*. Ur. Lovorka Čoralić ... [et al.]. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, str. 411-421.
- Batinić, Š.; Gaćina Škalamera, S. (2009) *Učiteljice i učitelji u Hrvatskoj 1849-2009*. Zagreb: Hrvatski školski muzej
- Cuvaj, A. (1910a) *Grada za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, svezak 3. Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara.
- Cuvaj, A. (1910b) *Grada za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, svezak 5. Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara.
- Franković, D. (ur.) (1958) *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor,
- Gaćina Škalamera, S. (2014) Zakon o pučkim školama i preparandijama u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji iz 1874. godine: sto četrdeseta obljetnica hrvatskoga zakona o obveznom obrazovanju. *Anali za povijest odgoja*, 13 (13), str. 99-133.
- Gaćina Škalamera, S. (2017) Učiteljska zadruga (1865. – 1891.): Najstarija učiteljska udruga u Hrvatskoj. *Časopis za suvremenu povijest*, 49 (3), str. 571-582.
- Goreta, L. (2019) Ban Mažuranić i školska reforma u drugoj polovici 19. stoljeća. *Pleter: Časopis udruge studenata povijesti*, 1 (3), str. 233-244.
- Horbec, I. i Švoger, V. (2010) Školstvo kao politicum: Opći školski red iz 1774. *Anali za povijest odgoja*, 9(1), str. 5-47.
- Izvestje o Kraljevskom učiteljištu i pučkih učionah slobodnog, kraljevskog i glavnog grada Zagreba (1861). Zagreb: Dragutin Albrecht.
- Izvestje o Kraljevskom učiteljištu i pučkih učionah slobodnog, kraljevskog i glavnog grada Zagreba (1867). Zagreb: Dragutin Albrecht.

Izvestje o Kraljevskom učiteljištu i pučkih učionah slobodnog, kraljevskog i glavnog grada Zagreba (1869). Zagreb: Dragutin Albrecht.

Mařík, V. (1860) Misli o preustrojenju naših učiteljištah. *Napredak*, 2(2), str. 17-21.

Modec, Lj. (1885) *Povjestne crtice o Kraljevskoj preparandiji u Zagrebu*. Zagreb: Tiskara Narodnih novinah.

Munjiza, E. (2002) Osposobljavanje učitelja za učiteljsku službu u Hrvatskoj prije utemeljenja učiteljskih škola. *Zbornik Učiteljske akademije u Zagrebu*, 1(4), str. 37-49.

Munjiza, E. (2004) Početno osposobljavanje učitelja u Hrvatskoj: osposobljavanje učitelja za učiteljsku službu prije utemeljenja učiteljskih škola. *Život i škola*, 48 (1), str. 32-43.

Munjiza, E. (2009) *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera-Filozofski fakultet u Osijeku i HPKZ ogranak Slavonski Brod.

Mužić, V. (2004) *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.

Partaš, J. (1860) Imaju li se naša učiteljišta zbilja preustrojiti?. *Napredak*, 2(5), str. 69-77.

Smiljanić, V. (2019) Značaj Ljudevita Modeca u povijesti hrvatske pedagogije. *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci*, 21(1), str. 113-126.

Šetić, N. (2011). Sto četrdeset godina Hrvatskog pedagoško-književnog zbora. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 152(3-4), str. 353-372.

Školstvo u Hrvatskoj i Slavoniji od njegova početka do konca god. 1895. uz pregled humanitarnih i kulturnih zavoda : sastavljeno po službenim podacima prigodom milenijske izložbe u Budimpešti godine 1896 (1896) Zagreb : Naklada Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zem. Vlade.

Zec, N. (1951) Pedagoški udžbenici kroz istoriju hrvatskog školstva. *Pedagoški rad*, 6(7-8), str. 551-558.

Zec, N. (1949) Sto godina Učiteljske škole u Zagrebu. *Pedagoški rad*, 4(1), str. 551-558.